

ТЕМА 7. ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ. ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬГОСПТОВАРОВИРОБНИКІВ

Питання до вивчення

7.1. Державна фінансова підтримка аграрного сектору – основний механізм реалізації аграрної політики

7.2. Напрями та умови програми державної фінансової підтримки АПК України

7.3. Особливості функціонування та регулювання вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції

7.4. Практика регулювання ринку продовольства в окремих країнах Євросоюзу

7.5. Загальні засади оподаткування сільськогосподарських товаровиробників

7.6. Сучасний стан та перспективи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників

7.1. Державна фінансова підтримка аграрного сектору – основний механізм реалізації аграрної політики

Аграрний сектор займає ключову роль в економіці України, забезпечуючи формування 9 % ВВП, 18 % зайнятості суб'єктів господарювання та 6 % податкових надходжень. Більше того, він відіграє провідну роль не лише у вітчизняній економіці. Так, Україна є одним із лідерів із виробництва та експорту багатьох видів сільськогосподарської та харчової продукції у світі (частка експорту у 2019 р. складала 40 %). Як наслідок, зростання аграрного сектору є запорукою розвитку економіки України, формування позитивного зовнішньоторговельного балансу та стабілізації валютного ринку.

В умовах сучасної ринкової економіки узгодження інтересів економічних суб'єктів аграрного сектору досягається за допомогою їх стимулювання і мотивації, які здійснюються з використанням державних форм регулювання. При висвітленні теми 3 було з'ясовано, що державне регулювання аграрного сектору являє собою процес впливу на її розвиток за рахунок створення можливості суб'єктам господарювання здійснювати прибуткову діяльність та покращувати свої конкурентні позиції. Однією з форм державного регулювання є державна фінансова підтримка, яка є основним механізмом реалізації державної політики в аграрному секторі та супроводжується створенням сприятливих економічних, організаційно-правових та інших умов розвитку аграрного виробництва.

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р., державна підтримка суб'єктів аграрного бізнесу надається у формі державного регулювання гуртових цін, товарних інтервенцій, фінансових інтервенцій, тимчасового адміністративного регулювання цін, бюджетної позики, кредитної субсидії, лізингової субсидії, бюджетної дотації та часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва (рис. 7.1.1).

Рис. 7.1.1. Форми державної підтримки суб'єктів аграрного сектору

Бюджетним кодексом України (Розділ VI. Прикінцеві та перехідні положення, п. 42) встановлено, що у 2017–2021 роках щорічний обсяг коштів Державного бюджету України, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, становить не менше 1 відсотка випуску продукції у сільському господарстві.

Фактично ж, за період 2014-2019 рр. частка видатків Державного бюджету на підтримку розвитку аграрного сектору в обсязі випуску в сільському господарстві складала від 0,3-0,8 % (табл. 7.1.1).

Дані табл. 7.1.1 засвідчують, що реальні обсяги фінансування не досягають задекларованих показників. При цьому варто відмітити, що незважаючи на недостатню державну фінансову підтримку, обсяг випуску в аграрному секторі постійно зростає (з 371,2 млрд грн у 2014 році до 842,8 млрд грн у 2019 році).

Таблиця 7.1.1

Частка видатків Державного бюджету на підтримку розвитку аграрного сектору в обсязі випуску сільського господарства протягом 2014-2019 рр.

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Обсяг випуску в сільському господарстві, млн грн	371189	544206	637791	707792	847587	842767
Видатки Державного бюджету на підтримку розвитку АПК, млн грн	2424,7	2038,4	1754,6	5448,1	4283,9	5963,3
Частка видатків Державного бюджету на підтримку розвитку АПК в обсязі випуску в с/г, %	0,7	0,4	0,3	0,8	0,5	0,7

Довідково: Досвід держав з розвиненою аграрною економікою свідчить, що аграрна політика реалізується переважно шляхом економічного стимулювання та державної підтримки аграрного виробництва. Так, у США рівень підтримки аграрного виробництва становить 10 % вартості випуску продукції сільського господарства та за період 2014–2018 років становив 489 млрд дол. США. У державах ЄС рівень підтримки становить до 20 % вартості продукції сільського господарства, на 2014–2020 роки передбачалося 408 млрд євро.

Динаміка державної підтримки сільського господарства протягом 2014-2019 рр. представлена в табл. 7.1.2.

Аналіз даних табл. 7.1.2 дозволяє виявити низку ключових проблем щодо стану державної фінансової підтримки аграрного сектору. Зокрема, вагомим недоліком вітчизняної практики аграрної політики є те, що в 2014-2019 рр. була практично відсутня реалізація заходів, спрямованих на підтримку дрібних сільськогосподарських виробників, які відчувають найбільшу потребу у фінансових ресурсах. Тобто спостерігається монополізація аграрного виробництва, формування крупних агрохолдингів, які поступово витісняють із ринку дрібних виробників.

У 2018 р. система підтримки дещо змінилася і тепер це переважно дотації на фактори виробництва, що зменшують вартість засобів виробництва (ресурсів) для агровиробників, як-от: розвиток фермерських господарств, компенсація витрат на будівництво, програми кредитної підтримки, часткова компенсація витрат на купівлю сільськогосподарського обладнання українського виробництва тощо. Однак головною проблемою є те, що основною групою, хто отримує найбільшу вигоду від «прив'язаних до виробництва» субсидій, є постачальники матеріально-технічних ресурсів. Це зумовлено тим, що аграрні виробники в Україні більшість факторів виробництва купують, а не виробляють, що призводить до «перехоплення» постачальниками ресурсів доволі значної частини аграрних субсидій. Так, за наявності програми підтримки придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки, цілком ймовірно, що аграрії (особливо дрібні) збільшать обсяги придбання сільськогосподарської техніки українського виробництва (наприклад, тракторів, плугів тощо). Водночас вітчизняна техніка, як правило, має гіршу якість та нижчу продуктивність, що призводить до втрат продуктивності окремих господарств та аграрного сектору в цілому.

Таблиця 7.1.2

Динаміка державної підтримки сільського господарства
протягом 2014-2019 рр., млн. грн.

Найменування видатків за програмною класифікацією	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Програми підтримки розвитку АПК	2424,7	2038,4	1754,6	5448,1	4283,9	5963,3
ЗАГАЛЬНИЙ ФОНД						
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	-	300,0	300,0	300,0	266,0	127,2
Фінансова підтримка заходів в АПК	-	-	-	55,0	-	-
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	-	-	-	-	210,0	800,0
Державна підтримка розвитку, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	-	-	-	299,3	400,0	400,0
Надання кредитів фермерським господарствам	-	-	-	25,0	-	200,0
Державна підтримка галузі тваринництва	-	250,0	30,0	170,0	2401,0	3500,0
Фінансова підтримка с/г товаровиробників	-	-	-	1248,7	955,0	881,8
СПЕЦІАЛЬНИЙ ФОНД						
Фінансова підтримка заходів в АПК	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Державна підтримка розвитку хмелярства, овочівництва, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	100,0	-	-	-	-	-
Збільшення статутного капіталу НАК «Украгролізинг» для закупівлі технічних засобів для АПК з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу	54,0	-	-	-	-	-
Надання кредитів фермерським господарствам	27,9	25,6	15,8	40,0	43,1	44,5
Фінансова підтримка заходів в АПК на умовах фінансового лізингу	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	4,8
Державна підтримка галузі тваринництва	888,0	-	-	-	-	-
Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб с/г товаровиробників	1400,0	1400,0	1400,0	-	-	-
Фінансова підтримка с/г товаровиробників	-	-	-	3301,3	-	-

Важливою проблемою в сучасних умовах господарювання також є недостатнє кредитування аграрних підприємств. Однією з важливих складових фінансового забезпечення аграрного сектора економіки є державна підтримка підприємств через механізм здешевлення відсоткової ставки по кредитам

аграрним підприємствам. Однак цей механізм через відсутність коштів у держави не вирішував проблемних питань у кредитуванні сільського господарства.

Що стосується прямих сільськогосподарських субсидій, то у світовій практиці вони давно не сприймають позитивно. Окрім емпірично доведених проблем у зниженні продуктивності на рівні фірми, спотворенні конкуренції та міжнародної торгівлі, є чимало інших аспектів, що спричинили негативне ставлення до прямої підтримки. Експерти СОТ вважають, що мета субсидій – досягти одразу три цілі. По-перше, вони покращують фінансову стійкість субсидійованих підприємств; по-друге, задовольняють споживачів, зменшуючи ціну на ринку (отримання більшого доходу завдяки субсидії стимулює підприємства збільшувати пропозицію, що призводить до зменшення ціни); по-третє, субсидії – один з найкращих стимулів для підприємств.

На жаль, намагаючись використати підтримку для досягнення зазначених цілей, держава не завжди зважає на всі ризики такої підтримки для економіки та інших стейкхолдерів. «Фіаско держави» – класична ситуація, коли замість допомогти економіці, держава робить тільки гірше через неспроможність політичного механізму (рис. 7.1.2).

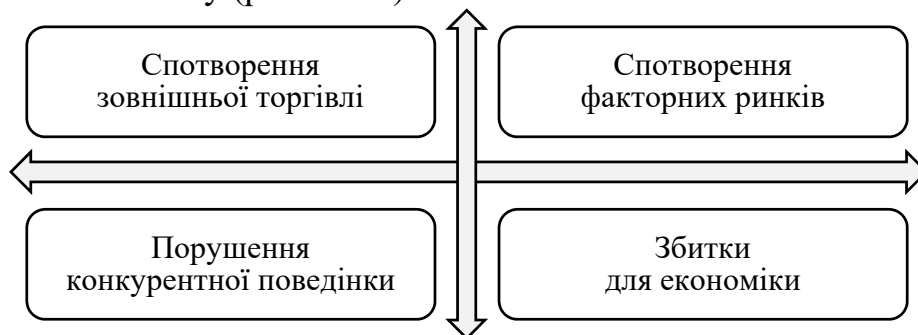

Рис. 7.1.2. Наслідки надання субсидій сільськогосподарським виробникам

Так, відповідно до рис. 7.1.2, основними наслідками надання субсидій є наступні:

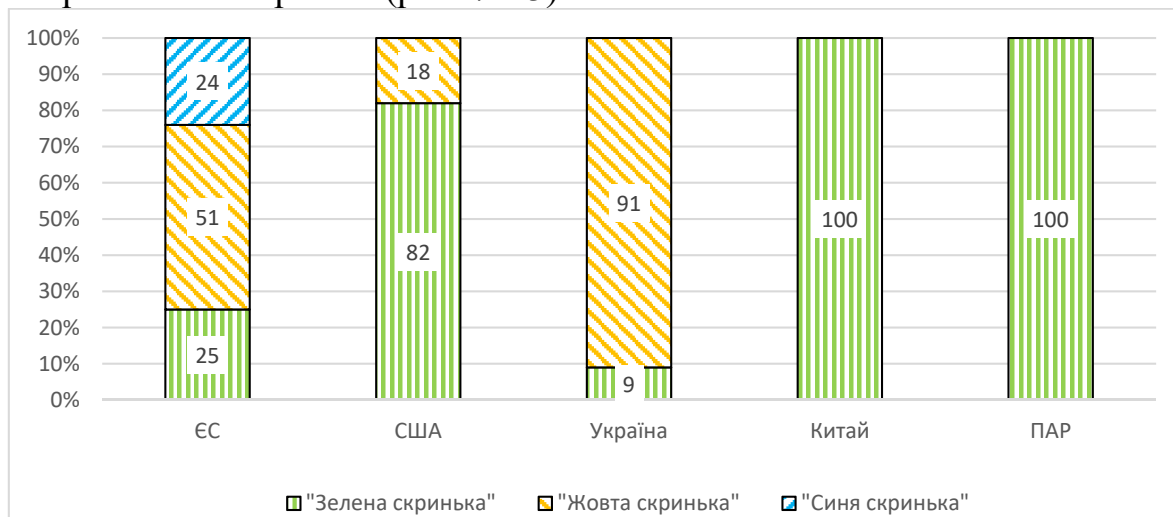
- спотворення зовнішньої торгівлі полягає в тому, що субсидії, прив'язані до цін, обсягу виробництва та певного виду продукції, збільшують обсяг випуску на аграрних ринках та зменшують ціни на внутрішньому ринку і як наслідок знижується імпорт;

- спотворення факторних ринків пояснюється тим, що зростання випуску завдяки субсидіям збільшує попит на фактори виробництва, що підвищує зайнятість та в разі субсидій на використання ресурсів підвищує ціни їх залучення (таким чином, позитивний ефект на пропозицію може нівелюватись зростанням змінних витрат);

- фінансування субсидій потребує більших податкових надходжень, що сприяє зменшенню попиту на продукцію та призводить до безповоротних втрат для економіки;

- порушення конкурентної поведінки відбувається через те, що субсидії створюють додаткові грошові переваги для підприємств, їхні отримувачі вже не прагнуть модернізації та зростання, щоб отримати конкурентні переваги.

Для того щоб уникнути негативних наслідків, СОТ встановлює обмеження на обсяги субсидій, які належать до «жовтої скриньки» та закликає збільшувати обсяги державної підтримки «зеленої скриньки». В Україні на фінансування «зелених» програм спрямовується недостатньо коштів і, як наслідок, у структурі державної підтримки переважають заходи «жовтої скриньки». Це наглядно підтверджує структура державної підтримки відповідно класифікації СОТ в інших розвинених країнах (рис. 7.1.3).

Примітка: * в результаті Уругвайського раунду переговорів СОТ було створено четверту категорію – «синя скринька», – як компроміс ЄС та США. До «синьої скриньки» відносять заходи, що належать до «жовтої скриньки» і тимчасово не підлягають скороченню.

Рис. 7.1.3. Структура державної підтримки у 2018 р. у розрізі класифікації СОТ

Дані рисю 7.1.3 свідчать, що в таких країнах, як ПАР та Китай «зелена скринька» складає 100 %, в структурі яких переважають видатки на розвиток інфраструктури та державних закупівель. У США заходи «зеленої скриньки» займають також вагомую частку – 82 %, у той час як у ЄС – 51%, а в Україні лише 9%. Міністерство аграрної політики та продовольства України у звітах щодо стану фінансування АПК до державної підтримки відносить лише заходи «жовтої скриньки», не беручи до уваги видатки, які спрямовуються на дослідження та наукові розробки, підвищення кваліфікації, охорону навколишнього середовища тощо.

Заходи «жовтої скриньки» стимулюють екстенсивний розвиток аграрного сектору, збільшуючи обсяги фінансування, в той час, як заходи «зеленої скриньки» покращують якість виробництва у сільському господарстві та приносять набагато більше користі галузі та економіці в цілому, тобто спрямовані на інтенсивний розвиток.

Одна з основних проблем українського експорту полягає в тому, що він майже весь сировинний. У структурі експорту України, зокрема агропродукції,

сировина займає 84 %, тоді як у Німеччині – лише 48 %. Тому кошти доцільно спрямовувати на впровадження переробки та покращення якості і конкурентоспроможності нашої продукції, оскільки додаткова пряма фінансова підтримка сприятиме виходу більшої кількості продукції на міжнародні ринки, не маючи позитивного впливу на запаси продукції всередині країни. Хоча самі отримувачі можуть залишитись у вигазі, ймовірно збільшення частки сировинного експорту може мати винятково негативний вплив на економічне зростання в галузі.

Підсумувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що зазвичай підвищення продуктивності та конкурентоспроможності галузі повинно бути кінцевою метою державної підтримки – саме ці цілі стимулюють зростання сільського господарства. Фінансова стабільність аграрного підприємства являється гарантією продовольчої безпеки країни та основою експортного потенціалу для сільськогосподарського виробника, тому держава повинна тримати курс на створення умов для розвитку галузі, впровадження переробки, нових видів аграрного бізнесу, захисту фермерів та реформування галузі.

Для того щоб повною мірою використати сприятливі можливості, які випливають з подій на світовому сільськогосподарському ринку, необхідно розкрити потенціал сільського господарства і агробізнесу України за рахунок проведення глибокої, довгострокової і збалансованої реформи, спрямованої на збільшення сільськогосподарської конкурентоспроможності і розвиток сільських територій. Така реформа забезпечить необхідні умови для модернізації та впровадження інновацій у секторі, що призведе до підвищення ефективності і диверсифікації сільськогосподарської діяльності та, як наслідок, зростання експорту. Такі зміни будуть забезпечуватися сучасною аграрною політикою, яка має бути простою, спрямованою на ті напрями, які можуть принести найбільшу користь, і спиратися на форми допомоги, які не призводять до викривлення ринкової рівноваги і дозволяють фермерам орієнтуватися на ринок під час прийняття ними виробничих рішень.

7.2. Напрями та умови програми державної фінансової підтримки АПК України

15 вересня 2021 року Уряд схвалив проект Закону про Державний бюджет України на 2022 рік та разом із відповідними матеріалами подав його на розгляд Верховній Раді України.

На розвиток АПК у ньому передбачено 8 млрд грн.

Зокрема, 4,6 млрд грн передбачено на підтримку аграріїв. Ідеться про витрати на такі потреби:

- відшкодування вартості сільськогосподарської техніки;
- здешевлення кредитів та страхових платежів;
- розвиток тваринництва, рослинництва, садівництва, виноградарства та хмелярства;
- дотація на зрошення для 1200 сільськогосподарських товаровиробників.

Також 715 млн грн передбачено на проведення земельної реформи.

Зокрема, пропонується направити:

- на створення та оновлення топографічних карт і планів 565,9 тис. км² пропонується направити 329 млн грн;

- на інвентаризацію 1,7 млн га державних земель – 220 млн грн;

- на розвиток меліоративних комплексів, утримання водогосподарських систем – 2,7 млрд грн.

Крім того, на відновлення меліоративного комплексу передбачається можливість спрямування державних гарантій та 70 % надходжень від викупу земельних ділянок сільськогосподарського призначення фермерами.

Програма державної допомоги на 2022 рік містить 16 пунктів:

1. Часткова компенсація вартості сільгосптехніки;

2. Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів;

3. Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства;

4. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств на 2022 рік (субсидія на одиницю оброблюваних угідь, дотація за утримання корів);

5. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств (часткова компенсація витрат на надані дорадчі послуги, фінансова підтримка фермерських господарств на поворотній основі, доплата на користь застрахованих осіб-членів/голови СФГ ЄСВ, фінансова підтримка новостворених ФГ для отримання сільськогосподарських дорадчих послуг);

6. Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів);

7. Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки с/г продукції (відшкодування вартості тваринницьких об'єктів (до 50% вартості, спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї);

8. Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок, спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення);

9. Державна підтримка нішевих культур;

10. Державна підтримка розвитку картоплярства;

11. Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції (страхування посівів озимої пшениці з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків);

12. Державна підтримка використання меліорованих земель;

13. Розвиток скотарства;

14. Державна підтримка садівництва (трудомістких галузей);

15. Державна програма підтримки садівництва (підтримка малих та середніх виробників до 20 га, компенсація до 50 % вартості інвестицій на гектар);

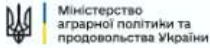
16. Державна підтримка органічного виробництва;

Детальний аналіз напрямів та умов програми державної фінансової підтримки АПК на 2022 рік

1. Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки

Програмою передбачено здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва (рис. 7.2.1). Розмір компенсації – 25 % вартості (без урахування податку на додану вартість) за придбані техніку та обладнання, які на момент здійснення через уповноважений банк оплати на їх придбання були включені до переліку, розміщеного на сайті Мінекономіки.

Часткова компенсація вартості с/г техніки

Часткова компенсація вартості с/г техніки та обладнання вітчизняного виробництва

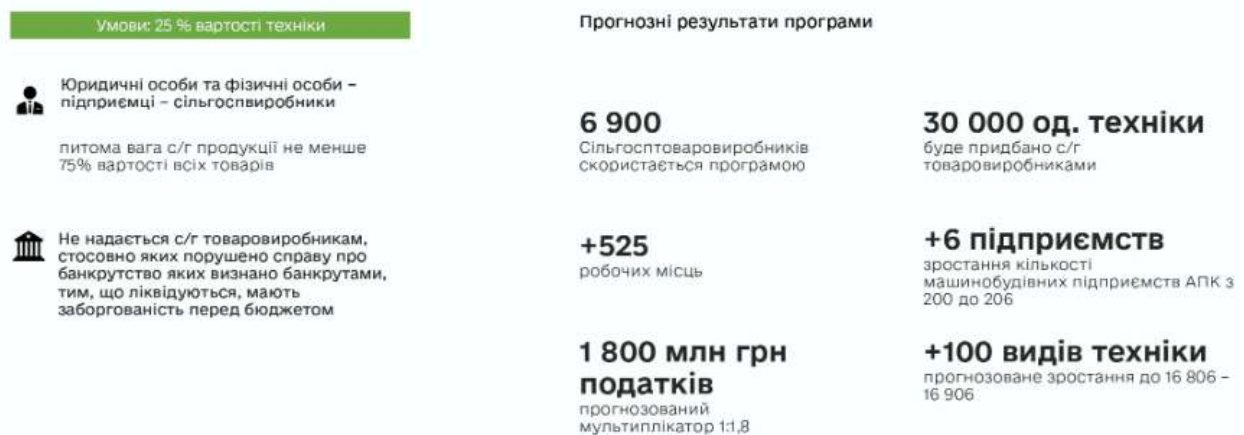

Рис. 7.2.1. Умови фінансування та прогнозні результати програми з часткової компенсації вартості с/г техніки на 2022 рік

2. Фінансова підтримка заходів у АПК шляхом здешевлення кредитів

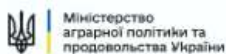
Компенсація надається позичальникам за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами (поновлювальними та непоновлювальними, крім овердрафтів (контокорентних кредитів) у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище від розмірів, передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 відсоткових пунктів.

Компенсації підлягають відсоткові ставки за:

- короткостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів;
- середньостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів, придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також з переробкою сільськогосподарської продукції;
- довгостроковими кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, обладнання для виробництва та

переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих об'єктів (у т. ч. сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів).

Для отримання компенсації за укладеними кредитними договорами позичальники подають щороку одному із уповноважених банків заявку на участь у конкурсі за встановленою Мінекономіки формою та згоду про надання уповноваженим банком Мінекономіки інформації, яка становить банківську таємницю або містить персональні дані, за формою, визначеною уповноваженим банком.

Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів

Цільове використання кредитів			Розмір Компенсації	Обсяг компенсації	
Короткострокові	Середньострокові	Довгострокові	Усі позичальники	Позичальники, які займаються тваринництвом	Прогнозні результати програми
поповнення обігових коштів	поповнення обігових коштів, придбання основних засобів с/г виробництва (в тому числі землі), будівництво і реконструкція виробничих об'єктів та переробки с/г продукції	придбання основних засобів с/г виробництва (в тому числі землі), обладнання для виробництва та переробки с/г продукції, будівництво і реконструкція виробничих об'єктів	Сплачують 5% самостійно Компенсація: 1,5 облікової ставки НБУ (на дату нарахування відсотків) але не більше розмірів за договором, зменшеної на 5% пунктів	15 млн грн	4 500 Отримувачів компенсації по кредитах
				інші позичальники	250 млрд прогнозована сума кредитного портфелю
				5 млн грн	40 млрд прогнозована сума здешевлених кредитів

Рис. 7.2.2. Умови отримання фінансової підтримки заходів у АПК шляхом здешевлення кредитів на 2022 рік

3. Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства

Державна допомога надається суб'єктам господарювання, які закладають плодово-ягідні насадження, виноградники та хмільники, бюджетні кошти надаються на безповоротній основі для компенсації витрат (без урахування податку на додану вартість), здійснених у період з 1 жовтня попереднього року по 30 вересня поточного року на:

1) придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю – у розмірі до 80 відсотків здійснених витрат (після проведення ними садіння або ремонту насаджень);

2) проведення робіт та придбання матеріалів для спорудження шпалер і встановлення систем краплинного зрошення – у розмірі до 50 відсотків здійснених витрат (після завершення монтажних робіт);

3) закупівлю техніки, механізмів та обладнання (зокрема іноземного виробництва, які не виробляються в Україні) для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві і хмелярстві згідно із затвердженим Мінагрополітики переліком такої техніки, механізмів та обладнання, – у розмірі до 30 відсотків їх вартості.

Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства

Умови: <60 млн грн на одного суб'єкта	Прогнозні результати програми	
 Придбання садивного матеріалу до 80% вартості Спорудження шпалери і встановлення систем краплинного зрошення до 50% вартості Нове будівництво та реконструкція холодильників, цехів до 50% вартості	+1 500 робочих місць	20 тис тонн потужність нових об'єктів із зберігання
 Придбання ліній товарної обробки плодів та ягід виробниками до 50% вартості	+800 га нових насаджень	44,8 тис тонн потужність нових об'єктів з переробки
 Придбання техніки та обладнання (зокрема іноземного) до 30% вартості	+325 га спорудження шпалери	8 технологічних ліній
	+1 000 га площа краплинного зрошення	200 одиниць спецтехніки

Рис. 7.2.3. Умови отримання та прогнозні результати програми фінансової підтримки на розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства на 2022 рік

4. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств на 2022 рік

Фінансова підтримка надається у вигляді субсидії на одиницю оброблюваних угідь та дотацій за утримання корів:

- фермерському господарству, яке має чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 20 млн грн, у власності та/або користуванні якого перебувають землі сільськогосподарського призначення;
- зареєстрованому в поточному році фермерському господарству, у власності та/або користуванні якого перебувають землі сільськогосподарського призначення, незалежно від обсягу чистого доходу (виручки).

Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств на 2022 рік

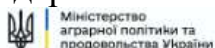
 Субсидія на одиницю оброблюваних угідь	 Дотація за утримання корів
новоствореним ФГ - 5 тис грн на 1 га, але не більше 100 тис грн на одне ФГ	10 тис грн (не більше 300 тис грн) від 3 ідентифікованих та зареєстрованих корів
Прогнозні результати програми	Прогнозні результати програми
+500 фермерських господарств	10 000 голів масштаб підтримки поголів'я
Розвиток підприємництва на сільських територіях	65 тис тонн молока масштаб підтримуваного виробництва
800 ФГ отримають підтримку у перші роки створення	500 ФГ отримають підтримку
	150 000 грн середній обсяг підтримки на одне господарство

Рис. 7.2.4. Умови отримання та прогнозні результати програми фінансової підтримки на розвиток фермерських господарств на 2022 рік

Підтримка надається через уповноважений банк, що підписав з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співробітництва, Український державний фонд підтримки фермерських господарств, структурні підрозділи облдержадміністрацій, що забезпечують виконання функцій з питань агропромислового розвитку.

5. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств на поворотній основі

Програмою передбачена часткова компенсація витрат на надані дорадчі послуги, фінансова підтримка фермерських господарств на поворотній основі, доплата на користь застрахованих осіб-членів/голови СФГ ЄСВ, Фінансова підтримка новостворених ФГ для отримання с/г дорадчих послуг.

Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств

Рис. 7.2.5. Умови отримання та прогностичні результати програми фінансової підтримки на розвиток фермерських господарств на 2022 рік

6. Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (1)

Відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів.

Програмою визначені основні напрями та механізми надання державної підтримки:

- 1) спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'я;
- 2) часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин, а саме телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності, свинок та кнурців, вівцематок, баранів, ярок, козематок, цапів, кізочок, цапків, бджолиних пакетів, бджолиних маток, сперми бугаїв і кнурів та ембріонів великої рогатої худоби, які мають племінну (генетичну) цінність;

3) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, рибницьких господарств, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції;

4) часткова компенсація вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції в частині витрат, профінансованих без урахування податку на додану вартість за рахунок банківських кредитів;

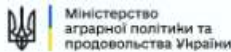
5) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції підприємств із зберігання та переробки зерна;

б) спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярк, вівцематок;

7) спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення;

8) погашення бюджетної кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Казначейства, за попередній бюджетний період за напрямом «Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції».

Державна підтримка надається суб'єктам господарювання всіх форм власності.

Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки с/г продукції

Відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів

до 80% вартості (без ПДВ), але не більше ніж:
50 400 гривень за одну голову племінної телиці, нетеля, корови;
16 000 гривень за одну голову племінної свинки, кнурця;
17 600 гривень за одну голову племінної вівцематки, барана, ярки;
17 600 гривень за одну голову племінної козематки, цала, кізочки, цапка;
160 гривень за одну бджолину матку;
800 гривень за один бджолиний пакет;
160 гривень за одну дозу сперми бугаїв;
480 гривень за одну дозу сексованої сперми бугаїв;
160 гривень за одну дозу сперми кнурів;
800 гривень за один ембріон великої рогатої худоби

133,0 тис. доз
репродуктивного матеріалу

50
ембріонів

5,0 тис.
бджоломаток

500
бджолпакетів

Рис. 7.2.6. Умови отримання та прогнольні результати програми державної підтримки на розвиток тваринництва та переробки с/г продукції на 2022 рік

7. Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (2)

Програмою передбачено відшкодування вартості тваринницьких об'єктів: до 50% вартості, спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї.

Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки с/г продукції

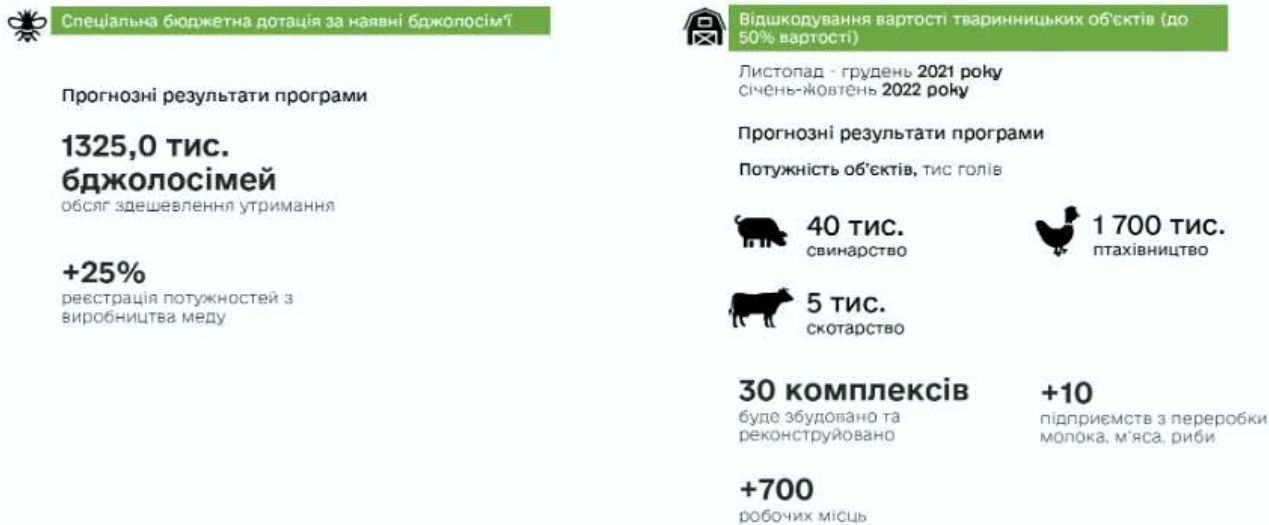

Рис. 7.2.7. Умови отримання та прогнозні результати програми державної підтримки на розвиток тваринництва та переробки с/г продукції на 2022 рік

8. Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (3)

Програмою передбачена спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок, спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення.

Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки с/г продукції

зупинення спаду поголів'я

Рис. 7.2.8. Умови отримання та прогнозні результати програми державної підтримки на розвиток тваринництва та переробки с/г продукції на 2022 рік

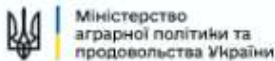
9. Державна підтримка нішевих культур

Програма державної допомоги передбачена для аграріїв, які вирощують гречку, вони отримають державну компенсацію. Субсидія надаватиметься сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності. Також це можуть бути ФОПи, які не мають порушених справ про банкрутство; не перебувають у стадії ліквідації; не мають простроченої заборгованості за податками більш як шість місяців.

Субсидії виробники отримуватимуть безповоротно у розрахунку на один гектар оброблюваних угідь, де вирощувалася гречка. Розмір субсидії становитиме до 5000 гривень на один га, але не більше ніж 300 га оброблюваних угідь одним заявником.

Для отримання коштів за програмою потрібно надати:

- заявку на отримання субсидії;
- довідку про відкриття поточного рахунку, видану банком;
- письмове зобов'язання повернути кошти в разі встановлення факту їх незаконного одержання та/або нецільового використання;
- акт про висів насіння;
- заключний звіт про підсумки сівби під урожай поточного року (форма №4 с/г);
- акт про збір врожаю.

Державна підтримка нішевих культур

до 5000 гривень на один гектар, але не більше ніж на 300 гектарів оброблюваних угідь одним отримувачем

	Підтримка, грн на га	Орієнтовна площа підтримки, га
Гречка	5 000	10 000

Прогнозні результати програми

+15%

площа посівів гречки (збільшення до 97 тис. га)

116 тис. тонн

Валове виробництво гречки

Рис. 7.2.9. Умови отримання та прогнозні результати програми державної підтримки нішевих культур на 2022 рік

10. Державна підтримка розвитку картоплярства

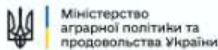
Згідно з проєктом програми, бюджетні кошти надаватимуться суб'єктам господарювання на безповоротній основі для компенсації витрат, здійснених у період з 1 січня по 30 вересня поточного року на:

1) придбання насіннєвого матеріалу картоплі категорій базове та сертифіковане у розмірі до 50% його вартості (після проведення ними посадки), але не більше ніж 250 тис. гривень одному одержувачу на рік;

2) придбання обладнання для доробки та перед реалізаційної підготовки картоплі у розмірі до 50% вартості здійснених витрат (після завершення монтажних робіт);

3) будівництво об'єктів зі зберігання картоплі у розмірі до 50% вартості.

Частковій компенсації здійснених витрат підлягає вартість об'єктів, введених в експлуатацію з 1 жовтня попереднього року по 30 вересня поточного року, та/або вартість обладнання, придбаного у той самий період.

Державна підтримка розвитку картоплярства

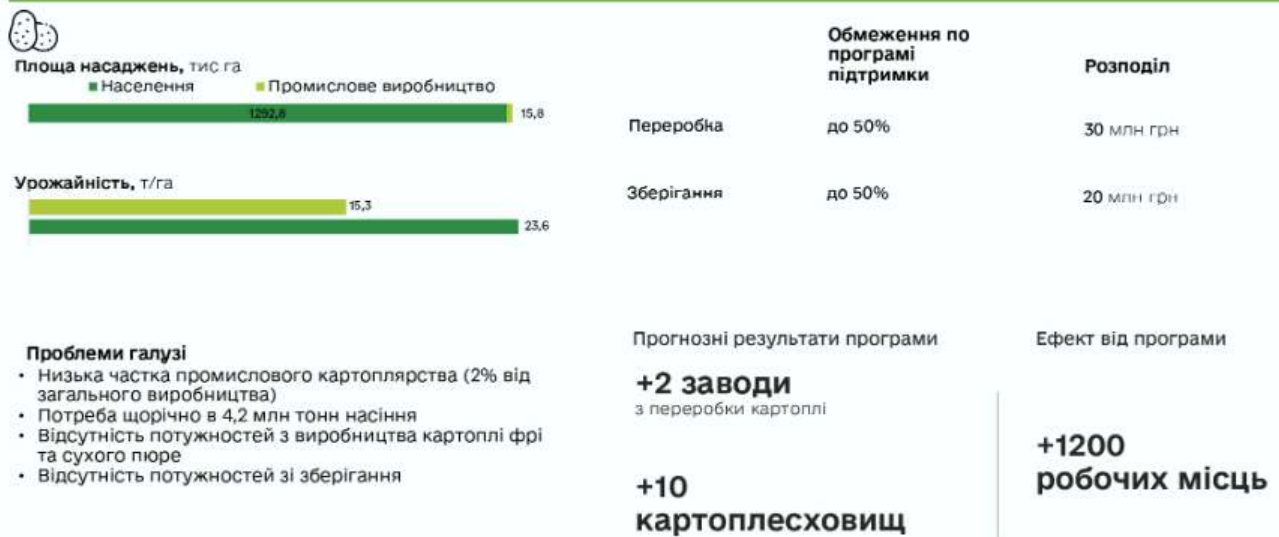

Рис. 7.2.10. Умови отримання та прогностні результати програми державної підтримки розвитку картоплярства на 2022 рік

11. Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції

Програмою передбачено страхування посівів озимої пшениці з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків. Дотація надається на безповоротній основі сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам – підприємцям в розмірі до 60% від фактично сплачених страхових премій.

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції

Страхування посівів озимої пшениці з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків

Розмір компенсації: 60 відсотків від фактично сплачених страхових премій

Прогнозні результати програми

400 тис га

обсяг застрахованих площ

6,1 %

відсоток площ озимої пшениці, що будуть застраховані

250 грн

середній обсяг компенсації, виплаченої в розрахунку на 1 га застрахованої площі

800 суб'єктів

кількість виробників, які отримають компенсацію

Рис. 7.2.11. Умови отримання та прогнозні результати програми державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції на 2022 рік

12. Державна підтримка використання меліорованих земель

Програмою передбачено механізм надання державної підтримки сільгосптоваровиробникам, що провадять сільськогосподарську діяльність на землях сільськогосподарського призначення із застосуванням гідротехнічної меліорації.

Державна підтримка у вигляді бюджетної дотації надається сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам – підприємцям, які використовують меліоровані землі, що:

не мають порушених справ про банкрутство, та/або яких не визнано банкрутами, та/або які не перебувають на стадії ліквідації; не мають на перше число місяця, в якому приймається рішення про включення до розподілів бюджетних коштів сільгосптоваровиробника, простроченої більш як шість місяців заборгованості з платежів, контроль за справлянням яких покладено на органи ДПС (п. 3. Порядку). Державна підтримка надається у вигляді бюджетної дотації сільгосптоваровиробникам на безповоротній основі у розмірі до 25% вартості витрат (без урахування податку на додану вартість), здійснених відповідно до затвердженої в установленому порядку проєктної документації, але не більше як:

- 7500 гривень на 1 гектар оброблюваних угідь для зрошення дощуванням без урахування вартості поливної техніки;
- 19500 гривень на 1 гектар оброблюваних угідь для зрошення дощуванням з урахуванням вартості поливної техніки;
- 18750 гривень на 1 гектар оброблюваних угідь для краплинного зрошення.

Державна підтримка використання меліорованих земель

до 25 відсотків вартості витрат (без урахування ПДВ), але не більше ніж

7500 грн/га

оброблюваних угідь для зрошення дощуванням без урахування вартості поливної техніки

19 500 грн/га

оброблюваних угідь для зрошення дощуванням з урахуванням вартості техніки

18 750 грн/га

оброблюваних угідь для краплинного зрошення

Прогнозний результат програми

5 200 га

Додатково зрошуваних земель

Рис. 7.2.12. Умови отримання та прогнозні результати програми державної підтримки використання меліорованих земель на 2022 рік

13. Розвиток скотарства

Програма направлена на здешевлення придбання сільськогосподарськими підприємствами, які є юридичними особами, високопродуктивних корів, нетелей, телиць. Також передбачена спеціальна бюджетна дотація за утримання маточного поголів'я племінних (генетичних) ресурсів локальних і зникаючих порід, спеціальна бюджетна дотація сільськогосподарським підприємствам, які є юридичними особами, за вирощування бичків та телиць до парувального віку та спеціальна бюджетна дотація за утримання корів фізичними особами з подальшою їх трансформацією у фізичних осіб-підприємців.

Розвиток скотарства

Здешевлення придбання сільськогосподарськими підприємствами, які є юридичними особами, високопродуктивних корів, нетелей, телиць

20 тис. грн на голову

 13 750 голів

Спеціальна бюджетна дотація за утримання маточного поголів'я племінних (генетичних) ресурсів локальних і зникаючих порід

 15 996 голів ВРХ **586 свиноматок**

 10 131 голів овець **1 115 конематок**

Спеціальна бюджетна дотація сільськогосподарським підприємствам, які є юридичними особами за вирощування бичків та телиць до парувального віку

3000 грн/гол за телицю, 2500 грн/гол за бичка

 140 000 голів

Спеціальна бюджетна дотація за утримання корів фізичними особами з подальшою їх трансформацією у фізичних осіб-підприємців

10 тис. грн на голову

 60 000 голів ВРХ

Рис. 7.2.13. Умови отримання та прогнозні результати програми державної підтримки на розвиток скотарства на 2022 рік

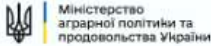
14. Державна підтримка садівництва I (трудомістких галузей)

Програма допомоги передбачена для суб'єктів господарювання, які закладають плодово-ягідні насадження, виноградники та хмільники, бюджетні кошти надаються на безповоротній основі для компенсації витрат (без урахування податку на додану вартість), здійснених у період з 1 жовтня попереднього року по 30 вересня поточного року на:

1) придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю – у розмірі до 80 % здійснених витрат (після проведення ними садіння або ремонту насаджень);

2) проведення робіт та придбання матеріалів для спорудження шпалер і встановлення систем краплинного зрошення – у розмірі до 50 % здійснених витрат (після завершення монтажних робіт);

3) закупівлю техніки, механізмів та обладнання (зокрема іноземного виробництва, які не виробляються в Україні) для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві і хмелярстві згідно із затвердженим Мінагрополітики переліком такої техніки, механізмів та обладнання, – у розмірі до 30 % їх вартості.

Державна підтримка садівництва

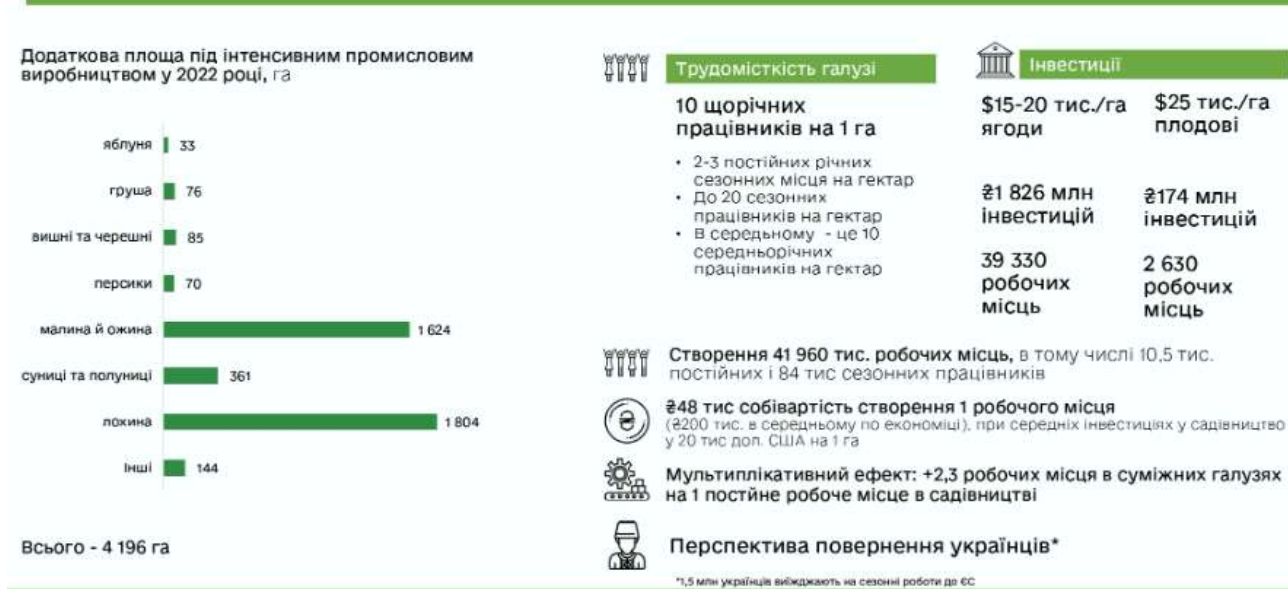

Рис. 7.2.14. Умови отримання та прогностичні результати програми державної підтримки садівництва на 2022 рік

15. Державна програма підтримки садівництва 2

Підтримка малих та середніх виробників до 20 га, компенсація до 50 % вартості інвестицій на гектар.

Державна програма підтримки садівництва

Державна підтримка малих та середніх виробників до 20 га

Компенсація до 50% вартості інвестицій на гектар

Податкові надходження по роках в горизонті 5-ти річної підтримки, млрд грн*

Рис. 7.2.15. Умови отримання та прогностичні результати програми державної програми підтримки садівництва культур на 2022 рік

16. Державна підтримка органічного виробництва

Програмою передбачена бюджетна субсидія з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь, відшкодування вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва та бюджетної субсидії з розрахунку на одну голову великої рогатої худоби.

Державна підтримка органічного виробництва

Бюджетна субсидія з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь

5 тис грн на 1 га, але не більше 20 га на особу

Бюджетна субсидія з розрахунку на одну голову великої рогатої худоби

5 тис грн на 1 голову ВРХ

Відшкодування вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва

до 30 відсотків вартості

Прогностичні результати програми

1 400 тис га

прогнозована площа, задіяна під органічне виробництво

6 тис голів

утримуватимуться відповідно до вимог органічного виробництва

1000

Виробників отримують допомогу

+12 тис га

угідь з дотриманням вимог до органічного виробництва

Рис. 7.2.9. Умови отримання та прогностичні результати програми державної підтримки органічного виробництва на 2022 рік

Довідково: державна підтримка АПК за 2021 рік виплачена аграріям в розмірі 1 млрд 551 млн грн із передбачених в бюджеті 4,5 млрд грн. Вона поділялася на дві групи (загалом 11 напрямів):

Традиційні програми державної підтримки:

1. Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;

2. Здешевлення кредитів;

3. Розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства;

4. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств;

5. Розвиток тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції

Нові програми державної підтримки

6. Агрострахування;

7. Відшкодування втрат від посухи;

8. Розвиток меліорованих земель;

9. Виробництво органічної продукції;

10. Картоплярство;

11. Субсидія на вирощування гречки.

7.3. Особливості функціонування та регулювання вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції

У загальній структурі національної економіки України важливе місце займає аграрний ринок, який являє собою систему соціально-економічних відносин у сфері обміну сільськогосподарської сировини, продовольства і ресурсів, має складну структуру і охоплює усі сфери агропромислового комплексу.

У широкому сенсі, **аграрний ринок** – це система товарно-грошових відносин між продавцями і покупцями сільськогосподарської продукції, продовольства, агротехнологій, засобів виробництва і науково-технічної продукції для агропромислового виробництва, заснованого на дотриманні вимог закону попиту і пропозиції, вільному підприємстві і ціноутворенні, рівноправності і конкуренції суб'єктів господарювання за споживача.

Необхідним складовим елементом комплексного ринку в аграрному виробництві є ринок землі – це частина системи земельних відносин, регуляторами якої є право власності (володіння, користування, розпорядження), можливість передачі цього права (оренда, продаж, застава тощо), конкуренція, вільний вибір ділянки), грошова оцінка і ціни на землю, що вільно складаються. Земельний ринок базується на двох умовах: будь-яка ділянка землі рано чи пізно може отримати нового власника, і у кожній ділянці є своя ціна. Якщо дані умови присутні, наявний і земельний ринок. Земельний ринок створює і підтримує ставлення до землі як до особливої цінності, спонукає до продуктивного її використання, створює механізми переходу землі до того, хто здатний більш ефективно нею розпоряджатися

Ринок праці в аграрному секторі – це суспільно-економічна форма руху робочої сили, зайнятих у галузях агропромислового комплексу. Ринок праці

являє собою систему відносин з приводу обміну індивідуальних здібностей до праці на фонд життєвих благ, необхідних для відтворення робочої сили за законами товарного виробництва і обігу. На ринку праці специфічним товаром виступає робоча сила. Тому ринок праці являє собою систему економічних відносин з приводу купівлі-продажу такого товару.

Ринок матеріально-технічних ресурсів – сфера обміну, у яку входять підприємства та організації, що забезпечують підприємства АПК необхідними засобами виробництва. Тому часто такий ринок називають ринком засобів виробництва.

Особливе місце в структурі аграрного ринку займає ринок сільськогосподарської продукції (ринки сільськогосподарської сировини і продовольства), який є вагомим показником оцінки рівня ефективності функціонування аграрного сектора загалом.

Ринок сільськогосподарської продукції являє собою систему економічних відносин, сформовану за рахунок та на основі різних інституцій, що забезпечують та регулюють виробництво аграрної продукції та організовують рух товару до споживачів у сфері обміну.

Суть категорії «ринки сільськогосподарської продукції» полягає у розумінні її, як ефективного механізму задоволення потреб товаровиробників та запитів споживачів, особливістю якого є регуляторна функція у контексті збалансування процесів виробництва та реалізації конкурентоспроможних товарів аграрного сектора з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та формування експортного потенціалу держави.

Особливості та характеристики розвитку та функціонування ринку сільськогосподарської продукції представлені в табл. 7.3.1.

Сучасна інфраструктура агропродовольчого ринку характеризується практичною відсутністю процесів заготівлі та переробки сільськогосподарської продукції, а домінуючим є її масовий продаж посередникам. За таких умов посередники диктують аграріям умови збуту та реалізації продукції і встановлюють ціни на сільськогосподарську продукцію (здебільшого завищені, має місце їх коливання та диспропорції), що зумовлює недоотримання товаровиробниками частини доходу.

Ефективність функціонування ринку сільськогосподарської продукції обґрунтовується повнотою реалізації обумовлених функцій та досягнення цілей. Процес функціонування та розвитку ринку сільськогосподарської продукції базується на реалізації як загальних функцій, притаманних ринку загалом, так і специфічних.

До загальних функцій аграрного ринку можна віднести такі:

- регулююча – ринок є найбільшим механізмом саморегулювання товарного проведення, формування основних пропорцій суспільного відтворення та розподілу ресурсів між окремими регіонами та галузями економіки;

- розподільча – за допомогою ринку відбувається ефективний розподіл, що забезпечує збалансованість економіки;

Особливості та характеристики розвитку та функціонування
ринку сільськогосподарської продукції

Ознака ринку	Характеристика ознаки
Цільова аудиторія	Суб'єкти ринку, які купують в аграрних підприємств сільськогосподарську продукцію для подальшого виробничого, особистого споживання або для наступної перепродажі, переробки.
Конкуренція	На ринку можуть діяти одночасно всі види конкуренції (досконала, монополістична, олігополістична, чиста монополія).
Характер попиту	Низька еластичність, сезонний, нестійкий
Розвиток кон'юнктури	Розвиток сільськогосподарських підприємств в найбільшій мірі залежить від кон'юнктури ринку, попит на продовольчому ринку більш вразливий із соціальної точки зору
Регуляторна політика держави	Чинна законодавча база регулювання ринку сільськогосподарської продукції є фрагментарною, неповною, характеризується суперечністю і незавершеністю
Інформаційне забезпечення розвитку ринку	Виробники сільськогосподарської продукції не володіють достовірною і своєчасною інформацією щодо кон'юнктури ринку, нових виробничих технологій, каналів збуту продукції
Розподіл продукції на ринку	Повільне формування схем просування продукції до споживача, торгівля має стихійний характер
Інфраструктура ринку	Сформовані інститути ринку не забезпечують такого просування продукції, яка б відповідала інтересам усіх учасників ринку
Мета закупівлі продукції	Забезпечення населення необхідними продуктами харчування, переробка сировини рослинного і тваринного походження
Продукція	Високий рівень взаємозамінності, унікальність, товари першої потреби
Ціна	Завищення роздрібних цін на сільськогосподарську продукцію, значні коливання, диспропорції
Характер зв'язків між суб'єктами ринку	Відсутні тривалі стабільні зв'язки
Види ризиків	Внутрішні та зовнішні ризики відносно діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням особливостей розвитку ринку (виробничі, маркетингові, фінансові, юридичні та кредитні)

- стимулююча – ринок виступає стимулятором економічного розвитку, прискорення науково-технічного й суспільного прогресу;

- санаційна функція. Через ринкову конкуренцію відбувається очищення суспільного виробництва від економічно слабких, нестійких, нежиттєздатних підприємницьких структур і, навпаки, активно стимулюється розвиток ефективних.

- інформаційна функція. Ринок являє собою багате джерело інформації, знань про стан справ у господарському житті, необхідних усім його суб'єктам. Через ціни, які постійно змінюються, ринок подає об'єктивну інформацію про кількість, асортименти і якості товарів і послуг, які залишаються на ринок. У результаті цього виробники можуть порівнювати свої індивідуальні видатки на

зроблені товари з видатками конкурентів; споживачі – зрівняти величину своїх доходів з ринковими цінами, з можливістю задовольнити свої потреби.

Крім загально визначених функцій ринку, у процесі свого функціонування ринок сільськогосподарської продукції виконує специфічні функції. Причому вони полягають не тільки у забезпеченні населення продуктами харчування, а й у вирішенні соціально-економічних та екологічних проблем. Так, ринок сільськогосподарської продукції сприяє стабілізації цін на сільськогосподарську продукцію, забезпеченню покупців сільськогосподарською продукцією відповідної якості в необхідній кількості, забезпеченню зростання ефективності с/г виробництва та підвищенню рівня зайнятості сільського населення, розвитку соціальної інфраструктури села. Крім того, він сприяє збереженню природного різноманіття, охороні довкілля, відновленню родючості ґрунтів.

Важливою передумовою для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва та його ринку в міжнародних економічних відносинах є підтримка з боку держави. Регулювання сільського господарства державою – це насамперед діяльність країни щодо впливу на всю систему аграрного бізнесу, який функціонує переважно на ринкових принципах із застосуванням основних понять економічного регулювання, а також державних замовлень, квот, ліцензій тощо

Класифікація ринку сільськогосподарської продукції відбувається за горизонтальним принципом в розрізі трьохрівневого виокремлення видів ринку та з урахуванням видів продукції, яку пропонують продавці (рис. 7.3.1).

Перший рівень класифікації ринку сільськогосподарської продукції характеризує її походження, зокрема: ринки продукції тваринництва; ринки продукції рослинництва; ринки відходів.

Другий рівень класифікації включає перелік видів ринків сільськогосподарської продукції, здійсненого за галузевою ознакою, які є його складовими частинами та деталізують виокремлені ринки.

Третій рівень класифікації ринків сільськогосподарської продукції є деталізацією наявних підвидів ринків сільськогосподарської продукції та враховує галузеву приналежність ринку та специфіки виробництва продукції.

В сучасних умовах держава повинна орієнтуватися на такий рівень виробництва власних продовольчих товарів, який би забезпечив науково-обґрунтовані норми споживання основних продуктів населенням. Якщо економіка буде зорієнтована на збільшення частки імпорту, то це може підірвати стійкість внутрішнього ринку, і, як наслідок, поставити під загрозу весь аграрний сектор економіки.

Характерною особливістю ринку сільськогосподарської продукції є те, що предметом купівлі-продажу тут виступає сільськогосподарська продукція не лише як продовольство, але і як сировина для інших галузей виробництва. Тому постає необхідність створити такий ринок, який би дав можливість всім учасникам цього ланцюга задовольнити свої потреби: населенню придбати необхідні продукти харчування, а переробникам – отримати засоби виробництва для подальшої переробки.

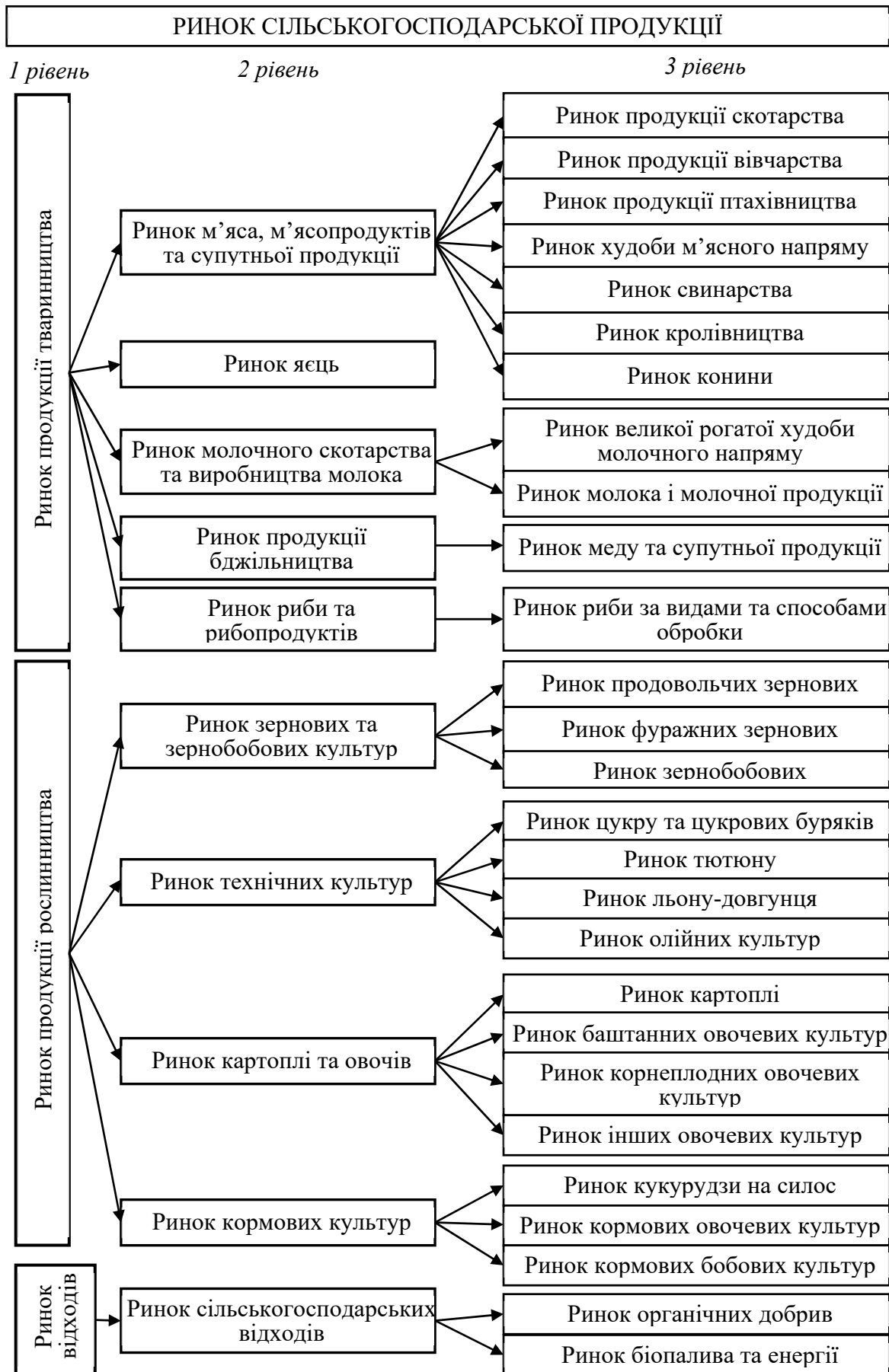

Рис.7.3.1. Класифікація ринку сільськогосподарської продукції

В економічній літературі широко вживається поняття аграрного ринку, яке часто ототожнюється з поняттям ринку сільськогосподарської продукції. Однак зміст аграрного ринку значно ширший, оскільки охоплює не лише сферу торгівлі продовольством, а й забезпечення сільського господарства та харчової промисловості засобами виробництва, економічні взаємовідносини між учасниками вертикальних і горизонтальних зв'язків у системі АПК та за її межами, тобто має комплексний характер.

Основними його суб'єктами є виробники сільськогосподарської продукції, її заготівельники та переробні підприємства. Усвідомлення цього важливе для розуміння процесу регулювання аграрного ринку, яке, по суті, передбачає регулювання економічних взаємовідносин у всіх їх формах саме між цими суб'єктами ринкової активності.

Ринок сільськогосподарської продукції – це насамперед, конкурентне середовище, в якому кожен учасник бажає отримати зиск і, зазвичай, вигода одних стає втратою для інших, до того ж конкурент намагається витиснути суперника.

Підприємницька діяльність у сільському господарстві (див. питання 5.1) – це специфічна форма координації забезпечення сільського господарства необхідними ресурсами і здійснення послідовних операцій виробництва, переробки, зберігання, реалізації сільськогосподарської продукції з метою отримання максимально можливого прибутку.

Слід зазначити, що на ринку сільськогосподарської продукції функціонує чимало господарюючих суб'єктів, які також доцільно згрупувати за ознакою їх економічних інтересів та специфіки організації та здійснення як поточної діяльності так і діяльності на ринку (рис. 7.3.2).

Суб'єкти виробництва сільськогосподарської продукції виступають основними виробниками аграрної продукції (сировина, її переробка та готова продукція).

До суб'єктів продажу сільськогосподарської продукції належать різного роду організації: торгові дома, торгівельні компанії, аукціони, біржі, які створюють умови для здійснення операцій купівлі-продажу товарів.

Основними споживачами сільськогосподарської продукції виступають: населення (індивідуальні споживачі), переробні підприємства, заклади громадського харчування, торгові посередники і інші. Відтак платоспроможність зазначених суб'єктів і формує попит та пропозицію на ринку сільськогосподарської продукції, а пізніше усі в сукупності – продовольчу безпеку країни. На даний час в Україні основними споживачами продукції сільського господарства є переробні підприємства.

Функціонування сільськогосподарських та інших підприємств на засадах ринкової економіки потребує застосування різного роду інструментів та важелів у процесі планування, безпосередньої організації діяльності, а також її мотивування та контролювання.

ГРУПИ СУБ'ЄКТІВ (УЧАСНИКІВ) РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Рис. 7.3.2. Групи учасників ринку сільськогосподарської продукції

Успішне функціонування ринку сільськогосподарської продукції тісно взаємопов'язане із наступними суб'єктами: фінансово-кредитними установами, науково-дослідними центрами, регулюючими інституціями, дорадчими службами, консультаційними фірмами, представниками ЗМІ, ресурсом Інтернет (офіційний web-сервер Міністерства аграрної політики та продовольства, Державного комітету статистики і ін.), тощо.

Інфраструктура ринку являє собою сукупність комерційних організацій і служб, що забезпечують успішне функціонування всіх видів ринку. Інфраструктура аграрного ринку включає товарні біржі, аукціони, ярмарки, посередницькі фірми, рекламні агентства, інформаційні та консультаційні служби, аудиторські компанії.

Товарні біржі – це організаційна форма оптової торгівлі товарами за стандартами і зразками, що функціонує на постійній основі. Основне призначення товарних бірж – надання послуг при укладанні угод, регулювання процесу торгу між продавцями і покупцями, публікація інформації про ціни.

Аукціон – публічний продаж товарів, при якому покупцем стає той, хто пропонує вищу ціну.

Ярмарки – періодично влаштовуються з'їзд сільськогосподарських, промислових і торгових організацій, комерсантів переважно для оптового продажу та закупівлі товарів за виставленими зразками.

Служби інформації займаються збором відомостей про попит і пропозицію товарів на різних ринках, про норму прибутку. Отримані дані використовуються для вироблення стратегії поведінки товаровиробників.

Консультаційні служби (консалтинги) здійснюють консультування на комерційній основі продавців, покупців та виробників з різних питань господарської діяльності організації.

Аудиторські організації проводять комплексну перевірку фінансово-господарської діяльності підприємства з метою оцінки реальних можливостей участі у сфері бізнесу.

Всі перераховані елементи ринкової інфраструктури перебувають на стадії становлення і розвитку. Ринкова інфраструктура полегшує здійснення товарообмінних операцій, підвищує оперативність і ефективність, зв'язує виробників і споживачів у єдиний господарський процес.

Ринковий механізм – це механізм взаємозв'язку і взаємодії агентів ринку, який складається з наступних елементів: попиту, пропозиції, конкуренції, ціни і аграрного законодавства. Ринковий механізм містить у собі елементи саморозвитку і державного регулювання шляхом впливу держави на попит, пропозицію, ціну та конкуренцію.

Кожен елемент ринкового механізму найтіснішим чином пов'язаний із ціною, яка служить основним інструментом, що впливає на попит і пропозицію. Ринковий механізм діє як механізм примусу, примушує підприємців, які переслідують свою мету (прибуток), діяти в кінцевому рахунку на користь споживачів. Дія цього механізму базується на економічних законах.

У системі ринкових відносин в аграрному секторі можна виділити дві рівні за значенням складові частини. Однією з них є гарантія вільного поведінки на ринку сільськогосподарських та інших товаровиробників і покупців на всіх рівнях, що визначає оптимальне співвідношення попиту і пропозиції. Інша складова – це економічні механізми регулювання ринкових відносин (див. питання 3.4), що мають на меті орієнтувати суб'єкти ринку на ефективну діяльність, ресурсозбереження, екологізацію виробництва, соціальну підтримку для тих, кому вона необхідна.

Важливими аспектами ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції є державний вплив та регулювання на процеси формування окремих елементів його інфраструктури, типова схема якої представлена на рис. 7.3.3.

--- Спеціалізована інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції;
 → Рух інформаційних потоків та взаємозв'язки між підсистемами інфраструктури

Рис. 7.3.3. Інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції

З рис. 7.3.3 видно, що сільськогосподарську продукцію доцільно реалізовувати двома шляхами: через біржовий ринок (оптова торгівля, оптовороздрібна торгівля) та позабіржовий ринок (роздрібна торгівля, оптовороздрібна торгівля).

В ході інтеграції України в Європейське співтовариство, відбулося витіснення вітчизняних продуктів імпортними, що часто веде за собою монополізацію окремих сегментів ринку. Разом з тим, не можна однозначно стверджувати про негативний вплив цього процесу, адже для того, щоб мати можливість виходу на закордонні ринки українські виробники змушені були покращити якість своєї продукції до відповідного рівня.

Для існування потрібного аграрного ринку необхідно створити надійну систему його підтримки і регулювання, а також розширену інфраструктуру. Створення цих вагомих чинників – завдання безпосередньо держави, адже жодна приватна структура не в змозі об'єктивно здійснювати подібну функцію.

Державне регулювання має забезпечувати компромісне вирішення проблем, які безумовно будуть виникати в процесі діяльності сільськогосподарського ринку, так як цілі учасників можуть конфліктувати між собою. Виробники сільськогосподарської продукції зацікавлені в підвищенні ціни на їх товар та зниженні податків, населення ж – у зниженні ціни і доступності якісних продуктів, держава – в наповненні бюджету шляхом оподаткування тих же виробників.

Основною метою створення конкурентоздатного ринку сільськогосподарської продукції є:

- забезпечення населення України екологічно чистою, якісною, доступною за ціною сільськогосподарською продукцією, згідно з науково обґрунтованими нормами;
- забезпечення реалізації продукції за ціною, що дає змогу виробникам отримати прибуток;
- забезпечення умов для підвищення конкурентоспроможності продукції та визначення стратегічних галузевих пріоритетів.

Завдання ринку сільськогосподарської продукції полягає у наступному:

- створення системи моніторингу ринків АПК для систематичної оцінки наявних ресурсів продовольства та виявлення напрямів імовірного перерозподілу потоків;
- використання прозорих каналів збуту сільськогосподарської продукції;
- розвиток інфраструктури на всіх рівнях ринкової діяльності.

Основними напрямками розвитку сільськогосподарського ринку є:

- формування справедливої і ринково орієнтованої системи торгівлі сільськогосподарською продукцією;
- жорсткість правил торгівлі і прийняття специфічних зобов'язань в сфері підтримки сільського господарства і його захисту для корегування і запобігання обмежень на світових сільськогосподарських ринках;
- істотне поліпшення умов доступу до ринку.

Відтак збалансовувати усі види торгівлі повинна державно-регулятивна підсистема, яка також контролює діяльність інших підсистем: маркетингової, фінансово-кредитної та споживачів (населення, заклади громадського харчування, переробні підприємства). Адже злагоджена робота Міністерства аграрної політики та продовольства України, галузевих інститутів НААН України, різного роду об'єднань та асоціацій товаровиробників є одним із найвпливовіших важелів щодо забезпечення розвитку ринку сільськогосподарської продукції.

Модернізація інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції на прогресивній техніко-технологічній основі сприятиме формуванню належних умов для функціонування та розвитку аграрних підприємств, і відповідно –

підприємств легкої і харчової промисловості, що загалом забезпечить підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України. Ефективний розвиток ринку сільськогосподарської продукції є можливий за умови взаємодії усіх складових його інфраструктури, які при цьому є самостійними, функціонально спрямованими структурами.

Для успішного просування вітчизняної аграрної продукції на світові продовольчі ринки необхідне коректування зовнішньоторговельної політики за наступними напрямками:

- розвивати експортний потенціал АПК, при цьому необхідно дотримуватися балансу між внутрішнім і зовнішнім попитом на сільськогосподарську продукцію;

- нарощувати потенціал у перспективних секторах світового сільського господарства: виробництво рапсу, відродження льонівиробництва (на Україні до 1990 р. вироблялося близько 14 % від світового виробництва льону), підвищувати ефективність виробництва традиційної для України експортної продукції – зернових культур, соняшника, продукції тваринництва;

- диверсифікувати географічну структуру зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції (насамперед експорту),

- мінімізуючи залежність від окремих держав (ринків), підсилюючи тим самим економічну безпеку країни.

На жаль, Україна не має постійних покупців сільгосппродукції, за винятком ринків збуту ячменю (Саудівська Аравія, країни Північної Африки); необхідно на рівні державних представництв та посольств України за кордоном вести пошук потенційних покупців вітчизняної аграрної продукції, підтримувати й розвивати дипломатичні відносини з реальними партнерами, формувати імідж України як потужного світового експортера сільськогосподарської продукції; забезпечити на державному рівні збалансованість експорту й імпорту сільськогосподарської продукції, тобто домагатися збільшення позитивного сальдо в зовнішній торгівлі - перевищення експорту над імпортом .

Крім того, необхідно впровадити механізми, які підвищують інвестиційну привабливість аграрного сектора. Без різкого збільшення обсягів інвестування, у тому числі значною мірою з-за кордону, важко розраховувати на динамічний розвиток сільського господарства. Адже вирішити питання матеріально-технічного переозброєння галузі без залучення інвестиційних і кредитних ресурсів неможливо.

Підсумовуючи висвітлення даного питання можна зробити наступні висновки:

- в умовах сучасного функціонування ринкової економіки успішний розвиток сільськогосподарських підприємств без ефективного прогнозування та оцінювання впливу прогнозування кон'юнктури товарного ринку на його діяльність є неможливим;

- у загальній структурі національної економіки України ринок сільськогосподарської продукції займає особливе місце та є вагомим показником оцінки рівня ефективності функціонування аграрного сектора загалом;

- функціонування вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції відбувається в умовах слабо сформованої ринкової інфраструктури, неефективної державної регуляторної політики щодо розвитку аграрного сектора, низького рівня матеріального, інформаційного та технічного оснащення та забезпечення галузі загалом та ринку зокрема;

- організаційно-економічний механізм функціонування національного ринку сільськогосподарської продукції є малоефективним, відсутніми є державні та професійні організації, які б забезпечували баланс попиту та пропозиції щодо сільськогосподарської продукції, а також гарантували її збут у повному обсязі в умовах конкуренції та за вигідними цінами.

Ринкові відносини передбачають конкурентну боротьбу, але безперешкодне просування продукції від виробника до споживача. Адже основною особливістю аграрного сектора є те, що саме він годує людей, незалежно від того, в якому населеному пункті чи в якій країні вони живуть. І чим більш високо розвинута країна економічно, тим більше в ній виробляється різноманітних товарів і послуг, на тлі інтенсивного зростання яких сільськогосподарська продукція в кількісному відношенні виглядає все більш скромно.

7.4. Практика регулювання ринку продовольства в окремих країнах Євросоюзу

При висвітленні попереднього питання було з'ясовано, що перетворення, які відбуваються у внутрішній економіці країни, а також зміни глобального характеру сприяють посиленню уваги до проблем управління ринками продовольства.

Зважаючи на це, цікавим видається вивчення особливостей практики регулювання ринків продовольства деякими країнами ЄС, які мають спільні вихідні риси господарювання та досягли позитивних результатів у вирішенні питань підвищення ефективності функціонування аграрного сектору загалом і ринку продовольства зокрема.

Безумовно, кожній країні притаманні свої особливості організації ведення сільського господарства: у деяких країнах переважають великі агропромислові виробництва, в інших більшість продукції виробляється у малих формах господарювання. Така відмінність значною мірою впливає на ступінь державного регулювання аграрного сектору.

Наприклад, сільське господарство Німеччини представлено переважно дрібним сімейним фермерством, де не потрібно використання великих виробничих потужностей. Найбільші господарства знаходяться в районі Шлезінг-Гольштейна та на сході Нижньої Саксонії. Загалом у Німеччині налічується близько 285 агрохолдингів та 18000 органічних ферм. У Франції, як і у Німеччині, найбільш поширеними є також невеликі ферми. Більше 52 % сільськогосподарських угідь посідає господарства розміром близько 50 га. Усього їх налічується близько 515 тис. господарств.

Державне регулювання сільського господарства країн ЄС здійснюється у рамках Єдиної сільськогосподарської політики (ЕСГП). ЕСГП є системою сільськогосподарського субсидування та сільгосппрограм. Ця система регулює політику у двох напрямках:

1. Політика підтримки ринку та доходів. Цей напрямок регулює виплату субсидій та видачу пільгових кредитів.

2. Розвиток села. Тут регулювання ведеться в рамках підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської та лісової галузей, покращення стану навколишнього середовища та сільської місцевості, підвищення якості життя на селі та диверсифікації сільської економіки, підтримки місцевого розвитку.

Головні напрями державної підтримки в країнах ЄС спрямовані передусім на підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві, підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції та вдосконаленням самого механізму субсидування.

Для підтримки купівельної спроможності населення та регулювання попиту та пропозиції на ринку передусім були використані такі заходи, як регулювання оплати праці, адресна підтримка певних категорій населення та державні дотації виробникам сільськогосподарської продукції. Водночас для захисту внутрішнього ринку від зовнішньої експансії та забезпечення продовольчої безпеки країнами Східної Європи були введені обмежувальні заходи, такі як підвищення імпорتنих мит (на окремі види продовольства, що досягають 100 %), тарифів, квотування та ліцензування експортно-імпорتنих операцій. Для регулювання попиту та пропозиції, а також рівня закупівельних цін на ринку продовольства країнами Східної Європи було створено спеціальні органи, які здійснюють інтервенційні закупівлі продовольства відповідно до зміни ринкової кон'юнктури: в Угорщині – Координаційний комітет з регулювання аграрного ринку; у Польщі – Агентство сільськогосподарського ринку (Аграрне ринкове агентство – АРА); у Чехії та Словаччині – Фонди ринкового регулювання. Зокрема, в Угорщині, відповідно до закону про регулювання аграрного ринку, що визначає нормативну базу, інструменти та механізм взаємодії державних та ринкових структур, використовуються методи прямого та непрямого регулювання ринку продовольства, що забезпечують захист внутрішнього ринку від імпорتنих інтервенцій продовольства.

Пряме ринкове регулювання здійснюється шляхом встановлення гарантованих цін у рамках максимального обсягу виробництва, що виплачуються виробникам (насамперед це стосується виробників таких продуктів як пшениця, свинина, яловичина, молоко). Метою непрямого ринкового регулювання є встановлення субвенцій на експортну продукцію з метою стабілізації ринку (м'яса птиці та продуктів птахівництва, цукру, насіння соняшника).

У сфері застосування заходів стабілізаційного характеру цікавим є і досвід Польщі. Зокрема, припинення субсидування імпорту призвело до різкого зростання цін на продовольство та посилення інфляції, що змусило уряд

запровадити гарантовані ціни на основні продукти: зерно, молоко, яловичину, свинину. Аграрне ринкове агентство (АРА), здійснюючи інтервенційні закупівлі та продаж сільськогосподарської продукції, та поповнюючи державні резерви, застосовує і такий інструмент, як закупівельні ціни, що залежать від ринкової кон'юнктури: якщо ринкові ціни знижуються нижче за мінімальні (встановлені урядом), то АРА проводить інтервенційні закупівлі з основних продуктів. Своєчасне застосування цих заходів дозволило Польщі здійснювати регулювання експорту та імпорту переважно за допомогою тарифних заходів та створити систему митних зборів за сільськогосподарську продукцію, яка б відповідала вимогам країн-учасниць Євросоюзу. У Чехії та Словаччині, як і в Польщі, регулювання ринку продовольства здійснюється переважно інтервенційними закупівлями на основі мінімальних гарантованих цін, встановлених урядом.

У країнах із ринковою економікою держава одна із учасників ринку, чинним, насамперед, економічними методами. При цьому можна виділити такі джерела фінансування, які використовуються для реалізації продовольчої політики: з державного бюджету та за рахунок споживача, тобто вищого рівня цін. У більшості країн вдаються до комбінації цих механізмів, як і конкретних методів регулювання: прямих субвенцій, субсидування експорту, пільгового кредитування, податкових пільг, субсидій, тарифного та нетарифного обмеження імпорту, компенсаційних зборів, різних квот.

Одним з найважливіших принципів державної підтримки не тільки Німеччини та Франції, але і всіх країн ЄС, є облік динаміки світових цін на сільськогосподарську продукцію, тобто, що вищі світові ціни, то нижчий рівень державної підтримки. Цей принцип дозволяє зберегти конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників за низьких цін на продукцію на світовому ринку та організувати економію бюджетних коштів за високих. В Україні, як показують дослідження, недостатньо приділяється уваги регулюванню ринкових цін на сільськогосподарську продукцію. Ціни переробні підприємства встановлюють найвигідніші їм. У віддалених районах, де недостатньо розвинена транспортна інфраструктура та можливості збуту обмежені, підприємства можуть реалізовувати продукцію тільки в місцеві переробні фабрики, за цінами не рідко нижчими за собівартість.

У Німеччині та Франції на нових землях заохочуються додаткові інвестиції в сільськогосподарське виробництво для придбання сільськогосподарської техніки не старше 5 років і т.д. У областях з несприятливими кліматичними умовами держава перебирає погашення 5 % за кредитом, у традиційних областях – 3 %. Загальна сума процентів за кредитом, погашення яких держава бере на себе, виплачується одноразово, тоді як в Україні вона повертається протягом усього періоду погашення. Власний внесок господарств у інвестиції має становити щонайменше 10 %.

У Німеччині пільговий державний кредит у розвитку сільського господарства надається під 1 % річних з періодом гасіння до 28 років. У той час, як процентна ставка при звичайному кредитуванні варіюється від 5 до 15 %. Крім

того, для молодих фермерів передбачаються особливо пільгові умови для отримання кредиту у сфері садівництва, рибництва та бджільництва. На підтримку з боку держави можуть розраховувати фермери, які більше половини свого робочого часу присвячують роботі в сільському господарстві і у яких більше половини їх сумарних доходів посідає сільське господарство, а також ті, доходи яких від сільського господарства становлять не менше ніж 25 % загальних доходів.

Найважливішу роль у системі державного регулювання ринку продовольства відіграє регулювання цін та підтримку цінової рівноваги у сільському господарстві та суміжних галузях. Головними цілями цього регулювання є: стабілізація ціни продукцію сільського господарства; підтримка фермерських цін, що забезпечує розширене відтворення; регулювання обсягів та структури виробництва. В основі регулювання цін практично у всіх країнах із ринковою економікою лежить встановлення верхніх та нижніх меж коливання цін, а також так званої індикативної ціни, яку прагне підтримувати держава. У країнах Євросоюзу регулювання цін на сільськогосподарську продукцію здійснюється наднаціональним органом — Комісією ЄС спільно із Радою міністрів ЄС. Кожній країні Євросоюзу встановлюються квоти на виробництво основних сільськогосподарських продуктів, які розподіляються на товаровиробників. Квоти на виробництво зерна, цукру, м'яса, молока перевищують власні потреби країн, проте уряди закуповують у своїх виробників продукцію за цінами, що значно перевищують світові, водночас вони серйозно захищають свого виробника, підвищуючи компенсаційні мита, що визначаються як різниця між пороговою та мінімальною ціною.

У країнах з ринковою економікою регулювання цін здійснюється через інтервенційні закупівлі (наприклад, зерна), що здійснюються державою у разі зниження ціни нижчою від «порогового» значення, і навпаки, держава викидає потрібну кількість зерна на ринок, якщо ціна перевищує верхню межу встановленого «коридора».

Іншою формою регулювання цін на зерно є заставні позички, які можуть отримати фермери в період збирання врожаю (за низьких цін). Вони зберігають зерно, чекаючи вищого рівня цін і наприкінці терміну (зазвичай через дев'ять місяців) або можуть передати його уряду в рахунок повної сплати позички, або виплатити державі позику з відсотками та взяти собі зерно, яке зберігалось як застава. У разі, якщо держава дозволить фермеру перевести зерно у фермерський резервний фонд (при цьому фермер зобов'язується зберігати зерно не менше трьох років), воно оплачує витрати на зберігання. Частка витрат на підтримку цін у країнах із ринковою економікою скоротилася у загальній сумі підтримки аграрного сектору з 3/4 до 2/3. У той самий час значно зросла частка прямих платежів, нині 17 %. Прямі платежі включають різні типи платежів, що впливають на розвиток сільського господарства: компенсації, субсидії (з розрахунку на одиницю посівної площі або поголів'я худоби), страхові платежі тощо. Більшість розвинених країн мають високоінтенсивне сільське господарство, у загальних виробничих витратах якого витрати на придбання

техніки, палива, добрив та інших ресурсів досягають 80 % від суми витрат. Субсидії сільському господарству покликані відшкодувати витрати на придбання та експлуатацію технічних засобів та виробничих послуг.

Формою фінансової підтримки фермерів служить лізинг сільськогосподарської техніки. Особливістю лізингу техніки в європейських країнах є активна участь банківського капіталу у фінансуванні лізингових операцій, що активно стимулюється державою. Здебільшого економічні заходи стимулювання зводяться до наступного: по-перше, банкам можна виступати в ролі безпосередніх орендодавців; по-друге, на лізинг не поширюється обмеження, за яким банкам забороняється надавати кредити одному позичальнику у розмірі, що перевищує 10 % їх статутного капіталу; по-третє, оскільки лізинг є однією з форм кредитування, основним змістом якої є фінансування (фінансовий лізинг), банки стають необхідними учасниками організації та виконання лізингових проєктів послуг за рахунок бюджетів різних рівнів, позабюджетних фондів та кредитів світових банком. Як показують дослідження, найбільш ефективними методами прок'юременту (від англ. *procurement* – придбання, поставка) є конкурсні торги, у яких проводиться відбір постачальників продукції і на послуг, з їхньої вартості, якості, комплектності, величини витрат на транспортування та інших.

Система держзамовлення покликана усувати негативний вплив стихійного розвитку ринку товарів і послуг, та продовольчого ринку зокрема, запобігати його переродженню в корумповану економіку. Державне замовлення особливо ефективно при фінансуванні та створенні державних матеріальних резервів, матеріально-технічному забезпеченні оборонних потреб, експортних поставок продукції для виконання міжнародних зобов'язань держави та, нарешті, реалізації державних цільових програм. Державне замовлення найбільше відповідає завданням здійснення державного регулювання сільського господарства, що має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки.

Основний напрям державної підтримки сільського господарства Франції є підтримання ефективності виробництва та конкурентоспроможності товарів на світовому ринку. У Франції функціонує спеціальний банк «Credit agricole», який надає пільгові кредити та позички на придбання сільськогосподарських підприємств, обладнання, худоби тощо. Кредитна ставка з них становить 1,5 % річних, а для молодих фермерів – 1-3 %, за середньої ставки споживчого кредиту 15 %.

Нині проблеми адаптації агропромислового комплексу в умовах членства України в Світовій організації торгівлі опиняються в центрі уваги і, певною мірою, протистояння в різних колах науковців і практиків. Нагадаємо, що відповідно до СОТ бюджетна підтримка сільського господарства (див. питання 3.3) класифікується так:

- заходи «зеленої скриньки»: загальні послуги (наукові дослідження; ветеринарні та фітосанітарні заходи; підготовка та підвищення кваліфікації кадрів; інформаційно-консультаційне обслуговування; контроль за безпекою

продуктів харчування; маркетингові та збутові послуги; інфраструктурні послуги); утримання стратегічних продовольчих запасів; внутрішня продовольча допомога населенню з низьким рівнем доходів; підтримка доходу (не пов'язана із виробництвом); страхування урожаю; допомогу при стихійних лихах; охорона навколишнього середовища.

- заходи «блакитної скриньки»: виплати, засновані на фіксованих площах та урожаях; виплати, що здійснюються щодо не більше ніж 85 % від базового рівня виробництва; тваринницькі виплати, що здійснюються на фіксоване поголів'я худоби.

- заходи «жовтої скриньки»: цінова підтримка; збутові кредити; виплати із розрахунку площі сільськогосподарських угідь; виплати з розрахунку чисельності с/г тварин; субсидії щодо засобів виробництва; окремі програми субсидованих кредитів.

- «de minimis»: підтримка, орієнтована на конкретний продукт, у розмірі до 5 % (для країн, що розвиваються – 10%) вартості сільськогосподарського продукту; підтримка, не орієнтована на конкретний продукт, до 5 % (для країн – 10%) вартості сільськогосподарської продукції країни.

Рівень агрегованої підтримки сільського господарства на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні залишається щонайменше разів на тридцять нижче, ніж у ЄС. Відповідно, цей рівень у розрахунку одного працівника вітчизняного сільського господарства становить близько 300 євро на рік, а ЄС він перевищує 3000 євро на рік. Таким чином, Україна нині є однією з найліберальніших країн у сфері підтримки сільського господарства.

Загалом же можна зазначити, що в країнах ЄС сформовано ефективний механізм державної підтримки, що дозволяє забезпечувати не лише продовольчу безпеку країни, а й конкурентоспроможність продукції на світовому ринку.

7.5. Загальні засади оподаткування сільськогосподарських товаровиробників

Аграрна політика уряду роками базувалася на класичному поєднанні принципу «батога та пряника». «Батогом» виступала система оподаткування виробників зі складним комплексом пільг і винятків, «пряником» – не менш складна система державних дотацій і компенсацій.

Оподаткування є важливою складовою системи фінансового регулювання розвитку агропромислового виробництва, одним із важелів впливу на вирішення проблем, пов'язаних із суспільною значущістю сільського господарства.

Історичний досвід розвитку оподаткування агробізнесу через призму вітчизняного спадку є значущим, оскільки деякі надбання й донині зберігають актуальність, а врахування недоліків минулого убезпечить їх повторення в майбутньому.

Еволюцію розвитку механізму оподаткування сільськогосподарських підприємств України можна умовно розділити на три етапи (рис. 7.5.1).

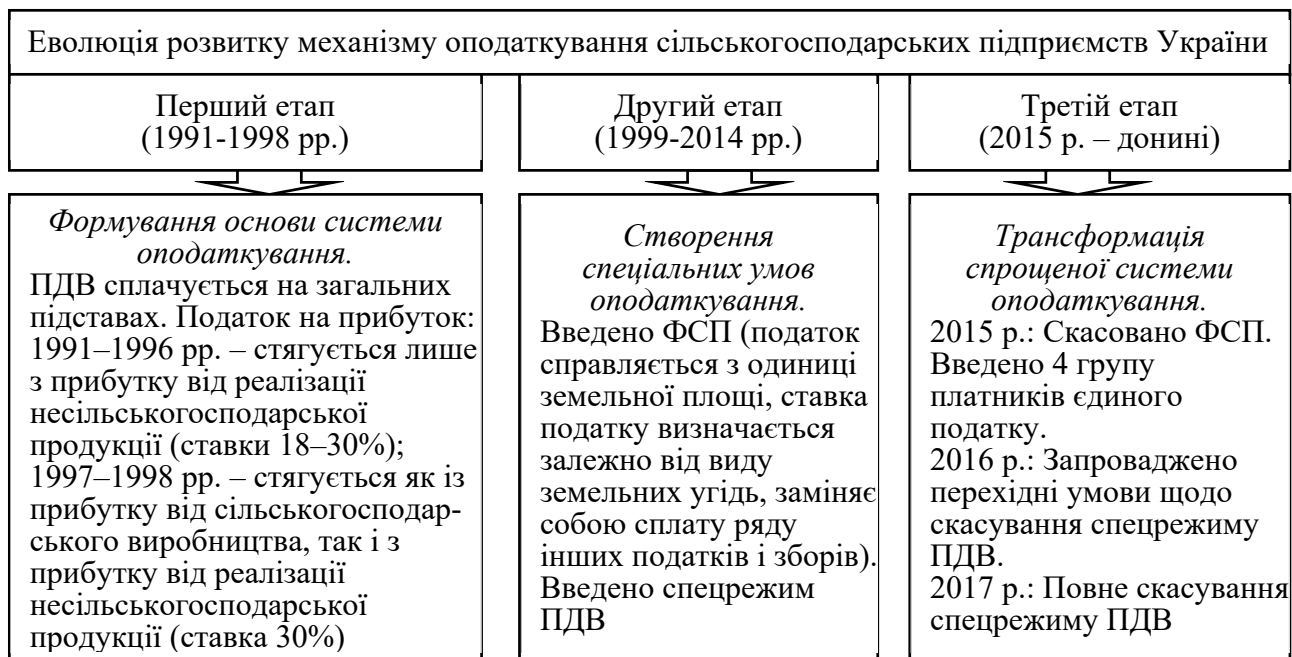

Рис. 7.5.1. Розвиток механізму оподаткування сільськогосподарських підприємств в історичній ретроспективі

На рис. 7.5.2 відображено показники рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських товаровиробників в Україні за 1991–2018 рр., яка, безумовно, залежала від сукупності факторів, у тому числі й режиму оподаткування, котрий відіграє значну роль у розвитку підприємства, особливо в аграрному секторі економіки.

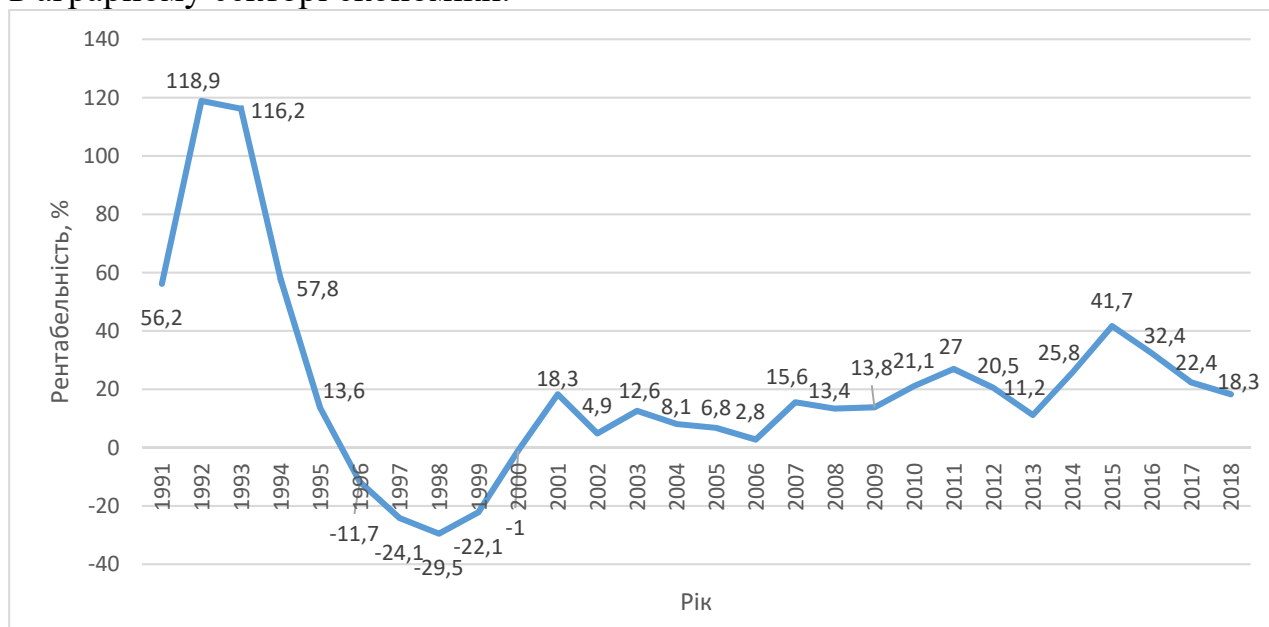

Рис. 7.5.2. Рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств в 1991–2018 рр., %

Перший етап розбудови української податкової політики для сільськогосподарських підприємств у 1991–1996 рр. характеризувався мінімальним податковим навантаженням, що позитивно впливало на

ефективність їх діяльності, що підтверджується значенням показника рентабельності, який є рекордно високим. У період 1997–1998 рр. податкове навантаження на сільськогосподарських товаровиробників досягло піку, що суттєво вплинуло на зниження ефективності їх діяльності, та, як наслідок, призвело до збитковості виробництва (див. рис. 7.5.2).

Початок другого етапу розвитку податкової політики для аграріїв був зумовлений введенням фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) та спеціального режиму оподаткування ПДВ, як реакцію держави на ситуацію, що склалася в аграрному секторі. Така практика дала свої результати – протягом 1999–2014 рр. значення показника рентабельності поступово стає позитивним і досягає прийнятних відміток (див. рис. 7.5.2).

Аналіз показників рентабельності третього етапу розвитку фіскальної практики для сільськогосподарських товаровиробників показує, що підвищення ставок оподаткування та відміна спеціального режиму ПДВ, починаючи з 2016 р., особливо не вплинули на значення рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. Це дає можливість висловити припущення, що нинішній податковий режим є більш-менш комфортним для підприємств аграрного сектора економіки, хоча й безумовно, потребує вдосконалення. Або ж, як варіант, що підприємства галузі сільського господарства відносно міцно стоять на ногах і вже не потребують такої сильної державної підтримки. Спробуємо в цьому розібратися.

Відповідно до п. 7.1 ст. 7 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) обов'язковими визначені наступні елементи податку, які у сукупності формують механізм оподаткування: платники податку; об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставка податку; податкові пільги; порядок обчислення податку; податковий період; строк та порядок сплати податку; строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Платники податку. Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з ПКУ, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів.

Кожний з платників податків може бути платником податку за одним або кількома податками та зборами.

Об'єкт оподаткування. Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти.

База оподаткування. Базою оподаткування визнаються конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування. **База оподаткування** – це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Ставка податку. Ставкою податку визнається розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування. Ставки податку класифікуються за змістом (базова (основна), гранична) та способом визначення (абсолютна, відносна).

Податкові пільги. **Податкова пільга** – передбачене законодавством звільнення платника податків від обов’язку щодо нарахування та сплати податку та збору та/або сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав, визначених чинним податковим законодавством.

Нині сільськогосподарські товаровиробники згідно з нормами ПКУ можуть застосовувати два варіанти оподаткування: загальну систему оподаткування та спрощену систему оподаткування. Механізм оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників поєднує в собі режими оподаткування, функції і принципи, які покладено в основу оподаткування таких господарських суб’єктів для досягнення визначених податковою політикою державних цілей у даній сфері економіки (рис. 7.5.3).

Загальна система оподаткування передбачає сплату всіх передбачених законодавством податків і зборів, платниками яких є сільськогосподарське підприємство. Основним податком виступає податок на прибуток, який сплачується за ставкою 18 %. Об’єктом оподаткування відповідно до ПКУ виступає «прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, які виникають на різниці».

Оподаткування податком на прибуток діяльності сільськогосподарських підприємств має певну особливість. Так підприємства, дохід яких за попередній звітний рік від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва становить понад 50 % загального доходу підприємства можуть обрати річний звітний період, який починається 1 липня поточного звітного року та закінчується 30 червня наступного звітного року.

Наступним із основних податків у загальній системі оподаткування для сільськогосподарського підприємства виступає податок на додану вартість (ПДВ). Обов’язковій реєстрації підлягають платники цього податку з доходом за останніх 12 місяців понад 1 млн. грн. Враховуючи обсяги діяльності с/г підприємств, майже всі вони є платниками цього податку.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності передбачає особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених ПКУ, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Загальна система оподаткування, обліку та звітності має складну систему ведення бізнесу з точки зору обліку та звітності. Проте вона дозволяє займатися будь-яким видом діяльності та немає інших обмежень, що притаманні спрощеній системі оподаткування.

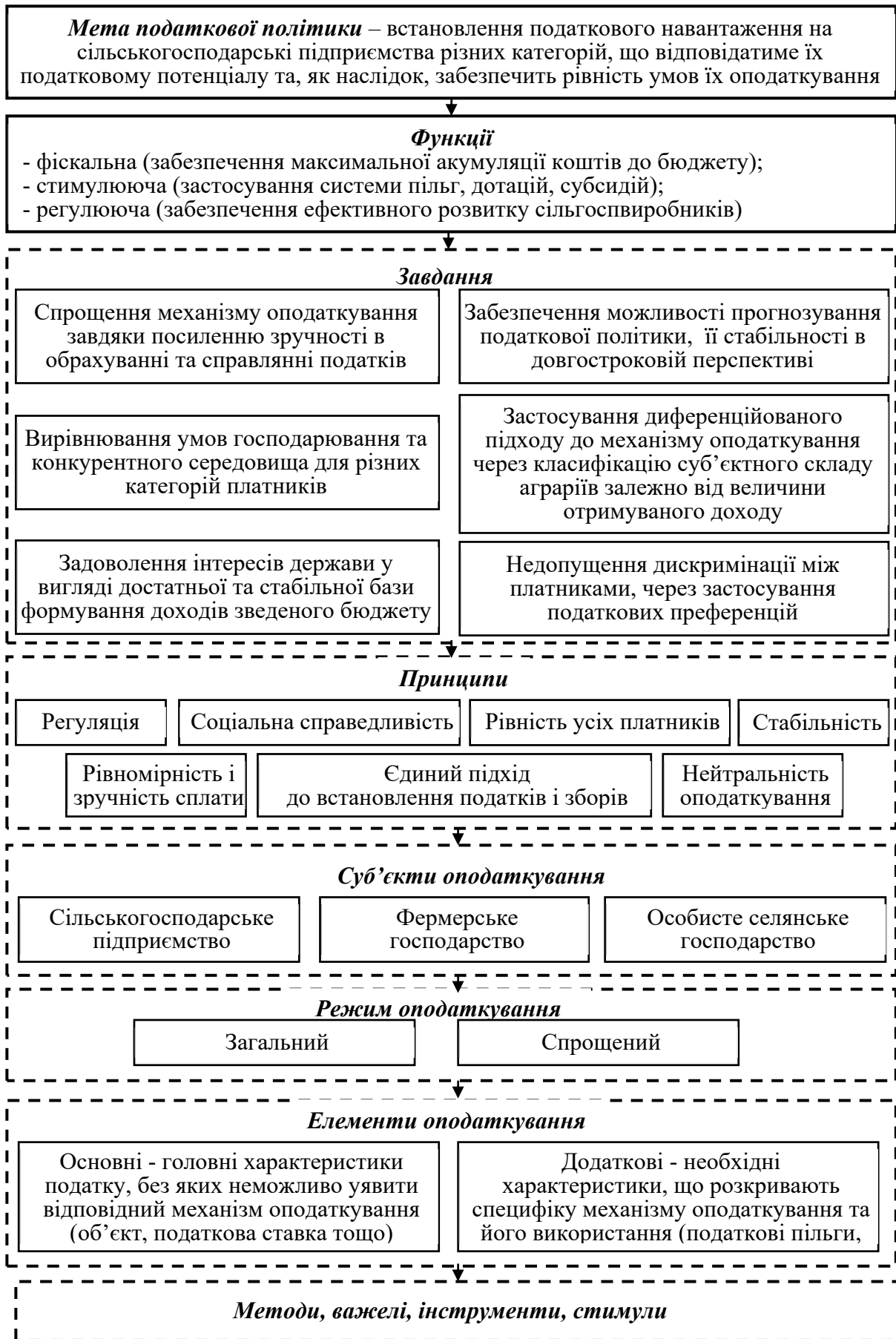

Рис. 7.5.3. Механізм оподаткування сільськогосподарських товаровиробників

За нормами ПКУ виокремлено 4 групи платників єдиного податку. Саме четверта група передбачена для сільськогосподарських товаровиробників:

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків;

б) фізичні особи – підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», за умови виконання сукупності таких вимог:

- здійснюють виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої власно вирощеної або відгодованої продукції та її продаж;

- провадять господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;

- не використовують працю найманих осіб;

- членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї;

- площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше двох гектарів, але не більше 20 гектарів (табл. 7.5.1).

Якщо фермери-підприємці – платники єдиного податку 4 групи у податковому (звітному) періоді не забезпечили дотримання сукупності всіх вищенаведених вимог, вони зобов'язані сплатити у поточному році єдиний податок, який розраховується виходячи з 25 % річної суми податку за кожний квартал, протягом якого такий платник перебував на 4 групі платників єдиного податку. А з наступного податкового (звітного) кварталу такий фермер-підприємець повинен перейти на застосування ставки єдиного податку 3 групи або взагалі відмовитись від застосування спрощеної системи (тобто перейти на загальну систему оподаткування).

Також фізичні особи-фермери – платники єдиного податку 4 групи можуть самостійно перейти до іншої групи платників єдиного податку та, відповідно, на застосування інших ставок або відмовитися від спрощеної системи, з першого числа місяця, наступного за податковим (звітним) кварталом, у якому подано відповідну заяву. Але для цього повинна виконуватися умова: має бути сплачений єдиний податок виходячи з 25 % річної суми податку за кожний квартал, протягом якого платник перебував на 4 групі платників єдиного податку.

Повторно бути включеним до 4 групи платників єдиного податку такий фермер зможе не раніше ніж через два роки після його переходу на застосування іншої ставки або анулювання попередньої реєстрації платником єдиного податку 4 групи.

Не можуть бути платниками єдиного податку 4 групи сільгоспідприємства:

Критерії віднесення платників єдиного податку 4 групи

Критерії	Юридичні особи		Фізичні підприємці - фермери
	4 група з ПДВ	4 група	4 група
Граничний обсяг доходу протягом календарного року, грн.	Не обмежено	Не обмежено	
Максимальна кількість найманих працівників, осіб	Не обмежено	Не обмежено	не використовують працю найманих осіб
Види господарської діяльності	частка с/г виробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 % загального обсягу виробництва		- здійснюють виключно вирощування, відгодовування с/г продукції, збирання, вилов риби, переробку такої власно-вирощеної або відгодованої продукції та її продаж; - провадять господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;
Ставки єдиного податку	Розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування		
Строки подання звітності	до 20 лютого року, наступного за звітним		
Обмеження	<p>- у яких понад 50 % доходу, отриманого від продажу сільгосппродукції власного виробництва та продуктів її переробки, становить дохід від реалізації декоративних рослин (за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать с/г товаровиробнику на праві власності або надані йому в користування, та продуктів їх переробки), диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра (крім хутрової сировини);</p> <p>- що провадять діяльність з виробництва підакцизних товарів, крім виноматеріалів виноградних (коди згідно з УКТ ЗЕД 2204 29-2204 30), вироблених на підприємствах первинного виноробства для підприємств вторинного виноробства, які використовують такі виноматеріали для виробництва готової продукції, вин виноградних, вин плодово-ягідних та/або напоїв медових, вироблених та розлитих у споживчу тару малими виробництвами виноробної продукції з виноматеріалів винятково власного виробництва (не придбаних), отриманих шляхом переробки плодів, ягід, винограду, меду власного виробництва, а також крім електричної енергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками та/або з відновлюваних джерел енергії (за умови, що дохід від реалізації такої енергії не перевищує 25 % доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) такого суб'єкта господарювання);</p> <p>- які станом на 1 січня базового (звітного) року мають податковий борг, за винятком безнадійного податкового боргу, який виник внаслідок дії обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин).</p>		

1) у яких понад 50 % доходу, отриманого від продажу с/г продукції, становить дохід від реалізації декоративних рослин (за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать с/г товаровиробнику на праві власності або надані йому в користування, та продуктів їх переробки), диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра (крім хутрової сировини);

2) які провадять діяльність з виробництва підакцизних товарів.

Ця заборона стосується не всіх виробників підакцизних товарів, а отже мають право стати платником єдиного податку виробники:

- виноматеріалів виноградних, вироблених на підприємствах первинного виноробства для підприємств вторинного виноробства;

- електричної енергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками та/або з відновлюваних джерел енергії. При цьому вони можуть стати платником єдиного податку, якщо дотримуються умови: дохід від реалізації такої енергії не перевищує 25 % доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) такого суб'єкта господарювання;

3) у яких станом на 1 січня базового (звітного) року є податковий борг. Ця вимога не стосується тільки безнадійного податкового боргу, який виник унаслідок форс-мажорних обставин.

Об'єктом оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи є площа сільськогосподарських угідь (рілля, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому в користування, в тому числі на умовах оренди.

Базою оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (рілля, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень), з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного за станом на 1 січня базового податкового (звітного) року. Розмір ставок єдиного податку для платників 4-ої групи наведений у табл. 7.5.2.

Таблиця 7.5.2

Ставки податку для платників єдиного податку 4-ої групи

Вид сільськогосподарських угідь	Ставка ЄП 4-ої групи на 2018-2019 рр, %	
	загальна	у гірських зонах та на Поліських територіях
Рілля, сіножаті та пасовища	0,95	0,57
Багаторічні насадження	0,57	0,19
С/г угіддя, що перебувають в умовах закритого ґрунту		6,33
Землі водного фонду		2,43

Джерело: п.239.9 Податкового кодексу України

Сума єдиного податку визначається окремо щодо кожної земельної ділянки, що перебуває у власності чи в користуванні у сільськогосподарського товаровиробника. Особливі правила розрахунку податку за землі діють для платників єдиного податку, які надає або бере в оренду.

За такі земельні ділянки податок розраховується наступним чином:

1) якщо орендодавець є платником єдиного податку 4-ої групи та надає землі в оренду будь-якому орендарю, то єдиний податок нараховує, сплачує та відображає у звітності орендодавець цих сільгоспугідь (п.п. 295.9.6 ПКУ);

2) якщо орендодавець не є платником єдиного податку 4 групи і надає в оренду землі орендарю, який є платником єдиного податку 4-ої групи, то нараховує, сплачує і відображає податок у звітності з єдиного податку уже

орендар цих земель (п.п. 295.9.7 ПКУ). При цьому орендодавець звільняється від сплати земельного податку (п. 281.3 ПКУ).

Отже, головна ідея при сплаті податку за орендовані землі – з однієї площі податок сплачується один раз. Якщо орендодавець і орендар є платниками єдиного податку четвертої групи, то цей податок сплачує орендодавець.

Платники єдиного податку 4 групи самостійно обчислюють суму податку щороку в таких розмірах: в I кварталі – 10 %; в II кварталі – 10 %; в III кварталі – 50 %; в IV кварталі – 30 %.

Податок на доходи фізичних осіб сільськогосподарські товаровиробники сплачують з усіх видів доходів фізичних осіб за ставкою 18 %. Також на ці доходи необхідно здійснити нарахування єдиного соціального внеску – 22 % від нарахованої суми доходів фізичних осіб.

Механізм доплати ЄСВ на користь застрахованих осіб – членів фермерського господарства, а також його голови протягом 10 років за рахунок Державного бюджету (від 10 % до 90 % мінімального страхового внеску) передбачено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств». Умовою здійснення такої доплати є сплата ЄСВ головою за себе та за кожного з членів фермерського господарства (якщо вони не підлягають страхуванню на інших засадах).

Сутність спеціального режиму в оподаткуванні полягала в тому, що позитивна різниця між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду, визначена по окремих видах сільськогосподарських операцій, перераховується до держбюджету та на спеціальні рахунки сільськогосподарських підприємств у різних частках залежно від виду продукції:

1) по операціях із сільськогосподарськими товарами/послугами, крім операцій із зерновими та технічними культурами та операцій з продукцією тваринництва (далі – інша сільськогосподарська продукція):

- до держбюджету – у розмірі 50 %;

- на спеціальні рахунки, відкриті сільгосппідприємствами – суб'єктами спеціального режиму оподаткування в установах банків та/або в органах, які здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів – у розмірі 50 %.

2) по операціях із зерновими та технічними культурами підлягає перерахуванню:

- до держбюджету – 85 %;

- на спеціальні рахунки – 15 %.

3) по операціях із продукцією тваринництва підлягає перерахуванню:

- до держбюджету – 20 %;

- на спеціальні рахунки – 80 %.

Тобто, сума податку на додану вартість, що акумулюється на спеціальному рахунку, використовувалася сільськогосподарським підприємством на виробничі цілі (п.209.2 ПКУ). Спецрежим з ПДВ для сільгосптоваровиробників

України відмінено з 1 січня 2017 р. Таким чином, усі суб'єкти спецрежиму перейшли на загальну систему оподаткування ПДВ.

Аналізуючи тенденції змін, які вже відбулися в оподаткуванні діяльності сільськогосподарських підприємств, можна дійти висновку, що держава ліквідувала пільгову систему оподаткування ПДВ для аграрного сектору, але не запропонувала альтернативу.

Досліджуючи міжнародну практику слід відзначити, що сільське господарство у зарубіжних країнах сплачує ПДВ повністю до бюджету, але воно має пільгову (знижену) ставку оподаткування ПДВ. Країнами, що використовують знижені ПДВ-ставки для сільськогосподарської діяльності та її продукції, є Польща (передбачено дві пільгових ставки 5 % і 8 % в залежності від виду продукції чи послуг), Угорщина (18 % – на кукурудзу, борошно, 5 % – свинє м'ясо, пташине м'ясо, яйця і молоко), Румунія (9 % на продовольчі товари), Білорусія (10 % при реалізації продукції рослинництва і тваринництва) тощо. Пільги для сільського господарства в оподаткуванні ПДВ передбачили і країни-сусіди не члени ЄС.

Отже, в Україні ПДВ, податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок і військовий збір спрощенці 4-ої групи, як і інші товаровиробники, сплачують на загальних засадах.

Оцінюючи ситуацію, яка склалась у сільськогосподарських товаровиробників за аналізований період, простежується, що переважна більшість суб'єктів господарювання працює на спрощеній системі оподаткування. Головним аргументом такого вибору є менше податкове навантаження на платника податку.

Сільгосптоваровиробникам надана можливість отримувати бюджетні дотації на період з 1 січня 2017 р. до 1 січня 2022 р. для підтримки їх у зв'язку із відміною спеціального режиму з ПДВ.

Дотація – це форма державної підтримки. Її розмір розраховувався як частка реалізованої дотаційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, помножена на задекларовану суму ПДВ з урахуванням коефіцієнта пропорційності відповідно до бюджетного фінансування. Оскільки більшість аграрних виробників займаються і рослинництвом, і тваринництвом, то дотації вони отримали невеликі. Вхідний і вихідний ПДВ корелювався так, що рослинництво «з'їдало» більше, ніж генерувало тваринництво.

До прикладу, у 2019 році на державну підтримку агросектору було передбачено близько 4 млрд грн. З них 3,5 млрд грн були витрачені на дотації виробникам тваринницької продукції. Переважну більшість бюджетних коштів отримують аграрні холдинги, замість підтримки дрібних та середніх фермерів, як у ЄС. У 2019 році загальна сума дотацій аграрним виробникам становила 0,14 % ВВП.

Найбільше бюджетних грошей отримали холдинги, що займаються виробництвом курятини – «Миронівський хлібопродукт» Юрія Косюка – майже 1,4 млрд грн, та «Укрлендфармінг» Олега Бахматюка – 517 млн грн.

Загалом за 2019 рік дотації змогли отримати 885 суб'єктів господарювання. Були серед них і компанії, яким пощастило отримати підтримку у розмірі 2 гри за рік.

Для оцінки результативності дотацій потрібно розуміти ключові показники ефективності, які ставили перед собою уряд та парламент перед їх наданням. Першочерговим завданням було підтримати галузь тваринництва. Яким чином дотації вплинули на кількість поголів'я і ціни на тваринницьку продукцію в Україні?

За даними Держстату, поголів'я корів у 2018 році скоротилося на 2%, свиней – на 8 %, а курей – збільшилося на 1,7 %. Після року дотування тваринників не знизилася і ціни на їх продукцію - курятина подорожчала на 28 %, телятина – на 33 %, яйця – на 24 %, молоко – на 21 %.

Ідея дотацій, очевидно, була запозичена у ЄС, де фермери отримують значну державну підтримку. Однак відмінність агросектора України і ЄС – у масштабах господарств. У ЄС господарство з 1 тис га в управлінні вважають латифундистом, тоді як в Україні земельні банки кількох компаній сягають 600 тис га.

У ЄС є чітке бачення причин дотування сільського господарства. Не стільки для розвитку бізнесу, скільки для підтримання соціальної складової і заради продовольчої безпеки у широкому сенсі цього слова. Крім того, Євросоюз щонайменше раз на десять років повністю переглядає свою сільськогосподарську політику – критично оцінює цілі і механізми їх досягнення, а потім ретельно виписує правила надання допомоги.

В Україні з оцінкою цілей державної підтримки складно. На сайті Мінагрополітики опублікована «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року». Вона передбачає моніторинг, контроль та оцінку реалізації її результатів. Проте даних щодо ефективності виділених дотацій на сайті нема.

Переваги і недоліки спрощеної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників представлено на рис. 7.5.4.

Загалом же, функціонування спрощеної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у вигляді ФСП з 1998 року та її трансформація у єдиний податок четвертої групи підвищило прозорість і достовірність оподаткування, суттєво знизило податкове навантаження, порівняно з загальною системою оподаткування, стабілізувало базу оподаткування, частково оптимізувало строки сплати податку за рахунок врахування сезонності сільськогосподарського виробництва, створило умови оподаткування, за яких відсутня мотивація до приховування результатів господарювання тощо.

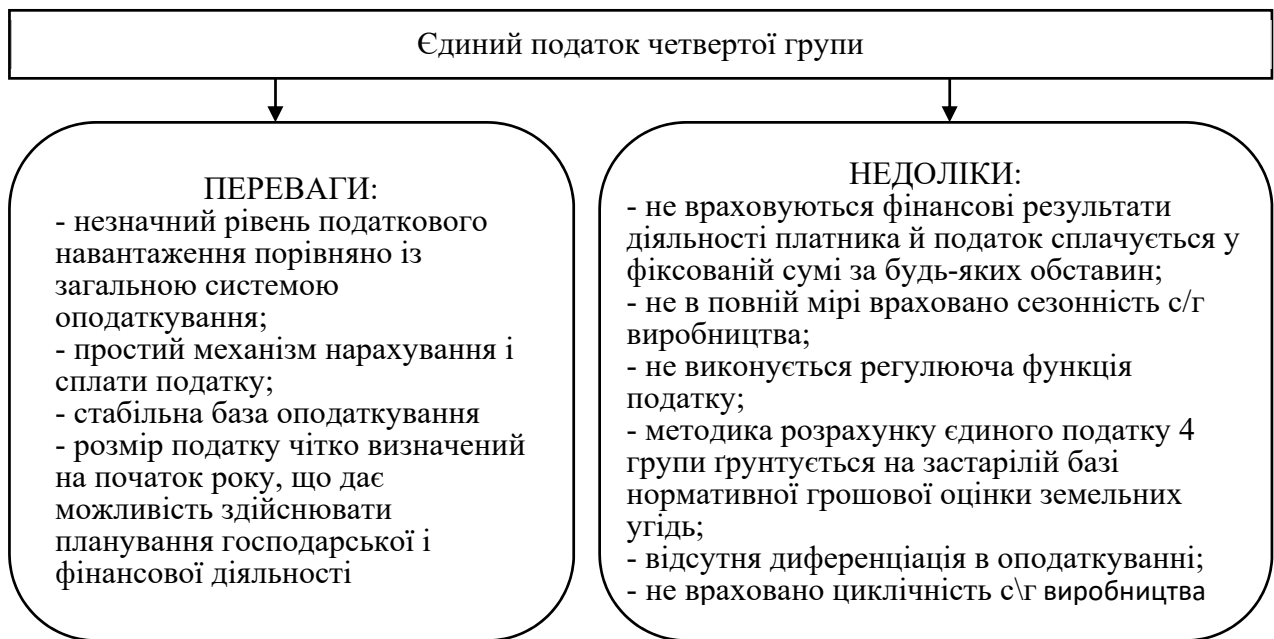

Рис. 7.5.4. Переваги та недоліки функціонування єдиного податку четвертої групи

Однак Податковим кодексом України не врегульовано цілий комплекс ключових проблем, які мали місце і залишаються нині у механізмі справляння єдиного податку четвертої групи, серед яких:

1) проблема сезонності сплати єдиного податку у який трансформовано ФСП. За такого розподілу річної суми податку, яка підлягає сплаті безпосередньо у III-му кварталі (50% від річної суми податку), середні та малі підприємства змушені вдаватись до передчасної, а відтак, дешевої реалізації ранніх зернових культур;

2) не виконується регулююча функція податку внаслідок відсутньої диференціації в оподаткуванні;

3) методика розрахунку єдиного податку 4-ї групи ґрунтується на застарілій базі нормативної грошової оцінки земельних угідь, а передбачена її індексація не забезпечує врахування впливу наслідків господарювання на якість сільськогосподарських угідь, як об'єкт оподаткування, що проявляється у відсутній мотивації до покращення якості ґрунтів і підвищення продуктивності праці.

7.6. Сучасний стан та перспективи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників

При висвітленні попереднього питання було з'ясовано, що податкова система України для аграрного сектору економіки не завжди однаково захищає інтереси всіх сторін. Наприклад, розвиток агрохолдингів і масштабів їх господарювання на селі внаслідок об'єктивно вищої конкурентоспроможності «вибиває» з економічної сфери інші форми економічної активності на селі, особливо зі сфери сільськогосподарського виробництва. Дрібні ж виробники

сільськогосподарської продукції, що є базовими для становлення галузі, в умовах такої уніфікованої податкової політики, що пропонує вітчизняне законодавство, об'єктивно втрачають свою конкурентоспроможність на ринку.

Для підтвердження чи спростування припущення, що великі підприємства в аграрному секторі використовують спрощений режим оподаткування як форму збереження прибутків та використання їх у власних інтересах, внаслідок узаконеного ухиляння від сплати податків співставимо податкове навантаження на платників єдиного податку 4 групи (колишній ФСП) (табл. 7.6.1) з обсягами отриманих чистих прибутків підприємств, зайнятих сільськогосподарським виробництвом (рис. 7.6.1).

Таблиця 7.6.1

Податкове навантаження сільськогосподарських підприємств України платників ФСП/ЄП у 2012-2018 рр.

Показник	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
Фіксований сільськогосподарський податок / Єдиний податок, млн грн	131,0	130,3	122,2	2024,2	3540,8	4270,1	5272,2
Площа с.-г. угідь тис. га	41536	41526	41512	41508	41505	41489	41473
Податкове навантаження на 1га с.-г. угідь, грн	3,2	3,1	2,9	48,8	85,3	102,9	127,1

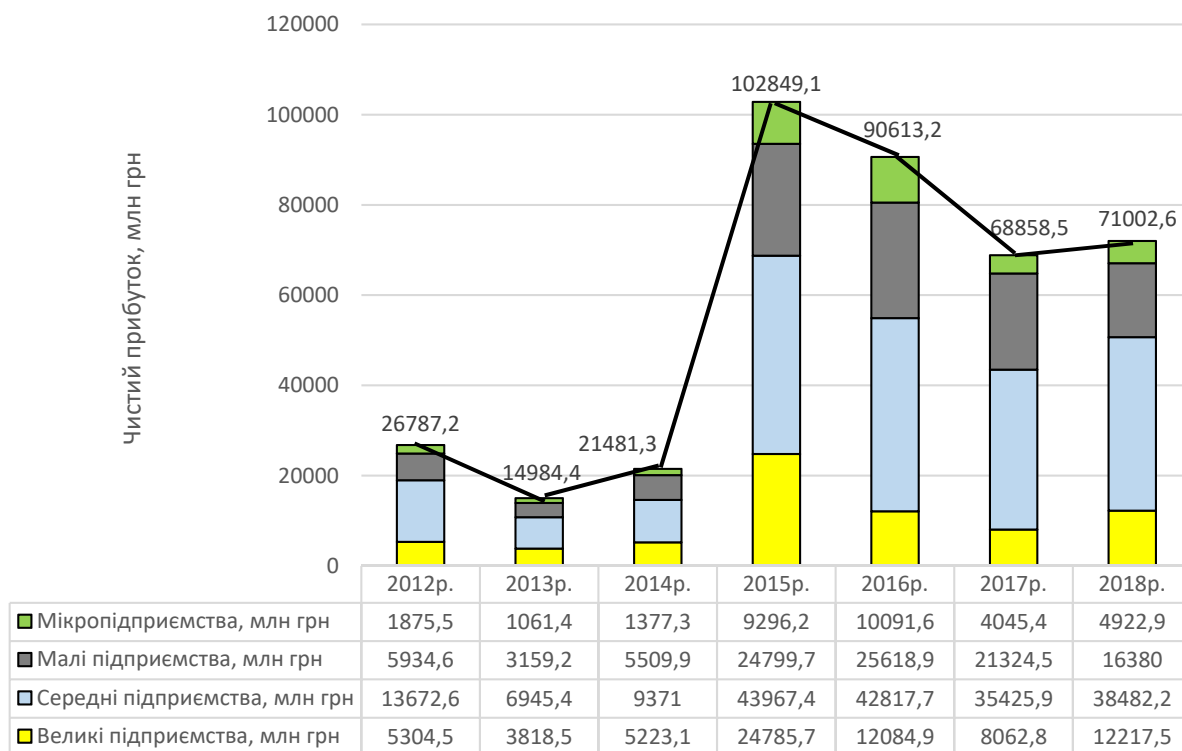

Рис. 7.6.1. Обсяг чистого прибутку підприємств України, зайнятих у сільському господарстві, з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010–2018 рр.

Дані табл. 7.6.1 засвідчують, що податкове навантаження на підприємства України збільшується, зокрема на 1 га сільськогосподарських угідь з 3,2 грн у 2012 р. до 127,1 грн у 2018 р. Тобто, підтверджується той факт, що функціонування ФСП у 2012–2014 рр. було покликано створити умови по мінімізації податкових платежів. Із запровадженням у 2015 р. єдиного податку відмічається процес поступового зростання податкового навантаження. Головним чином це пов'язано зі значним збільшенням нормативної грошової оцінки землі, що використовується в сільськогосподарському виробництві, та зростанням ставок єдиного податку платника 4 групи. Так, у 2016 р. порівняно з 2015 р. приріст ставок склав у середньому 67 %, а у 2017-2018 рр. порівняно з 2016 р. – 28 %.

Але незважаючи на суттєве збільшення податкового тиску, особливо в період 2015–2018 рр., його не можна вважати вкрай обтяжливим для сільськогосподарських товаровиробників. Даний факт підтверджує відображена на рис. 7.6.3 крива обсягів чистого прибутку аграрних підприємств України яка показує, що починаючи якраз з 2015 р. вони досягають рекордно високих значень. Наприклад, у 2015 р., коли розмір ставок єдиного податку колосально збільшився, очікуваного спаду прибутковості не відбулося: порівняно із 2014 р. чистий прибуток у 2015 р., навпаки, зріс на 81367,8 млн грн. Отже, існуючий в зазначений період податковий механізм є занадто лояльним по відношенню до деяких платників податків.

Дослідження засвідчують, що найбільшу частку прибутку агробізнесу формують середні та великі за розміром підприємства, які в більшості випадків входять у великі холдингові структури. водночас Дрібні агровиробники теж займають свою нішу, проте їх фінансові результати не є зіставними з великими підприємствами, тому вони є найменш захищеними з боку держави та найбільше потребують її підтримки. Якщо співставити обсяг чистого прибутку господарств по групах (див. рис. 7.6.1) відповідно з їх чисельністю по тих самих групи за розмірами (табл. 7.6.2), можна побачити, що, наприклад, мікропідприємства в середньому складають 88 % від загальної кількості підприємств, однак генерують порівняно незначну частку чистого прибутку.

Таблиця 7.6.2

Кількість сільськогосподарських підприємств із розподілом їх на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2012–2018 рр.

Рік	Кількість підприємств, одиниць	у тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		мікро-підприємства	
		Одиниць	Питома вага, %	Одиниць	Питома вага, %	Одиниць	Питома вага, %	Одиниць	Питома вага, %
2012	68497	26	0,04	3158	4,610	5642	8,237	59671	87,115
2013	71058	27	27 0,04	2926	4,118	5686	8,002	62419	87,842
2014	75660	28	0,04	2876	3,801	6498	8,588	66258	87,573
2015	79284	29	0,04	2535	3,197	5071	6,396	71649	90,370
2016	74620	20	0,03	2505	3,357	5190	6,955	66905	89,661
2017	76593	18	0,02	2391	3,122	5365	7,005	68819	89,850
2018	76328	23	0,03	2307	3,022	5506	7,214	68492	89,734

Вищерозглянутий приклад засвідчує недосконалість існуючого сучасного механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, що зумовлює потребу у відповідних змінах і уточненнях до нього з урахуванням диференційованого підходу до платників єдиного податку 4-ої групи з урахуванням обсягу доходів, чисельності найманих працівників тощо. Це може дозволити забезпечити активізацію та ефективний розвиток таких суб'єктів та баланс інтересів держави і товаровиробників – платників податків.

З 1 січня 2022 року набули чинності положення Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень». Значна частина їх присвячена питанням оподаткування виробників сільськогосподарської продукції.

Які ж зміни, що передбачаються 2022 року в оподаткуванні сільськогосподарських товаровиробників?

Ключовий лейтмотив законодавчих змін у частині оподаткування аграрного сектору економіки – боротьба з аграрною «тінню». Адже, на думку представників великого та середнього аграрного бізнесу, аграрна «дрібнота» (одноосібники) активно застосовує схеми нелегальної оренди земельних паїв, у такий спосіб уникаючи належної сплати податку на доходи фізичних осіб, який вони повинні утримувати, сплачуючи орендну плату своїм орендодавцям. Також одноосібників звинувачують у реалізації вирощеної продукції за готівку, що формує підґрунтя для реалізації схем із використанням податкових «скруток» із податку на додану вартість.

Однією з причин наявних перекосів в оподаткуванні різних категорій сільськогосподарських товаровиробників були й проблеми з податковим адмініструванням – податкові органи не приділяли цьому питанню належної уваги, а органи місцевого самоврядування особливо їм у цьому не допомагали, що призводило до втрати фіскального потенціалу. Як наслідок, законодавці вдалися до досить радикального способу боротьби з тіншовим ринком сільськогосподарської продукції, реалізація якого може призвести до непередбачуваних для галузі наслідків.

Суть законодавчих змін. Представники влади звертали увагу на те, що податкове навантаження на представників дрібного агробізнесу є не виправдано низьким. Формально так звані одноосібники сплачують за використовувані сільгоспугіддя тільки земельний податок за ставкою від 0,3 % їхньої нормативної грошової оцінки (менше як 100 грн/га), а сплати інших податків часто уникають, вдаючись до схем, які не передбачають офіційного оформлення договорів оренди земельних ділянок.

Така ситуація формує два негативних ефекти: втрата бюджетами місцевого самоврядування частини потенційних доходів і викривлення конкурентного середовища у сфері сільськогосподарського виробництва.

Тож запропоновано врегулювати це питання за допомогою специфічного податкового механізму, що не має аналогів у жодній податковій

практиці – мінімального податкового зобов'язання (МПЗ). Однак перелік «податків і зборів, пов'язаних із виробництвом та реалізацією власної сільськогосподарської продукції та/або з власністю та/або користуванням сільськогосподарськими угіддями» у ст. 38-1 «Визначення мінімального податкового зобов'язання», якою пропонується доповнити Податковий кодекс України (ПКУ), безпосередньо не визначено.

Розмір мінімального податкового зобов'язання залежить від нормативної грошової оцінки (НГО) земельної ділянки, віднесеної до сільськогосподарських угідь (у середньому близько 28 тис. гривень). Нормами Податкового кодексу України передбачено, що до 2024 року нормативна грошова оцінка не індексується, відповідно, сума мінімального податкового зобов'язання за 2022–2023 рр. буде незмінною.

Коефіцієнт, що застосовують у розрахунку мінімального податкового зобов'язання, становить 0,05; натомість для платників єдиного податку (ЄП) 4-ї групи ФОП передбачено застосування коефіцієнта 0,025. З огляду на середнє значення нормативної грошової оцінки сільгоспугідь по Україні розмір мінімального податкового зобов'язання становитиме близько 1400 грн/га у середньому в загальному випадку, близько 700 грн/га – для ФОП – платників ЄП 4-ї групи.

Мінімальне податкове зобов'язання визначатиметься для будь-яких земельних ділянок сільськогосподарського призначення незалежно від їхнього розміру та приналежності, за винятком ділянок, розміщених у межах населених пунктів, використовуваних дачними/садівничими кооперативами (товариствами); у вигляді невитребуваних земельних часток (паїв), розпорядниками яких є органи місцевого самоврядування (крім переданих в оренду).

Будь-яка фізична особа, що володіє та/або користується сільгоспугіддями, має сплачувати мінімальне податкове зобов'язання незалежно від способу використання таких ділянок. Якщо ділянка передається в оренду (з розміщенням такої передачі в офіційних реєстрах), обов'язок зі сплати мінімального податкового зобов'язання покладається на орендаря, незалежно від його податкового статусу.

Оскільки МПЗ є мінімальною величиною податкових зобов'язань зі сплати податків і зборів, пов'язаних із виробництвом та реалізацією власної сільгосппродукції та/або з власністю та/або користуванням сільгоспугіддями, то нараховані суми таких податків та зборів зменшують розмір мінімального податкового зобов'язання. До таких податків і зборів належать: єдиний податок; податок на дохід фізичних осіб (ПДФО) та військовий збір (ВЗ) із доходів від реалізації сільгосппродукції; ПДФО та ВЗ із доходів фізичних осіб, які перебувають із платником податку в трудових або цивільно-правових відносинах; ПДФО та ВЗ з доходів за договорами оренди відповідних земельних ділянок; земельний податок за відповідні земельні ділянки; рентна плата за спецвикористання води; 20 % орендної плати за ділянки, які перебувають у державній / комунальній власності.

Наслідки запровадження МПЗ. Запровадження мінімального податкового зобов'язання активно підтримувала більшістю асоціацій сільгоспідприємств, які намагались сформувані законодавчі норми так, щоб необхідність сплати мінімального податкового зобов'язання стосувалася тільки одноосібників / дрібних фермерів.

«Заліковий» принцип нарахування мінімального податкового зобов'язання побудовано таким чином, що його сума зменшується на суми податкових зобов'язань, що виникають у разі виплати орендної та заробітної плат, а також стосуються єдиного або земельного податків. З огляду на це розрахункова сума мінімального податкового зобов'язання для сільгоспідприємств зменшується на:

- ПДФО та ВЗ (сукупно 19,5%) із витрат на оренду – якщо орендна плата перевищує 10 % НГО, то ця складова «покриває» майже 40 % потенційної суми МПЗ;

- ПДФО та ВЗ (сукупно 19,5%) із витрат на виплату доходів фізичним особам, які перебувають у трудових або цивільно-правових відносинах (незалежно від того, чи пов'язана їх діяльність із веденням сільгоспвиробництва) – виходячи з нормативу, два працівник на 100 га і мінімального розміру зарплати формується оподатковуваний фонд оплати праці більш як 1,5 тис. грн/га, відповідно, ПДФО + ВЗ становить понад 300 грн/га;

- ЄП 4-ї групи (у 2022 році – 0,95% НГО) – 270 грн/га.

Отже, сільгоспідприємствам у найгіршому для них разі доведеться доплатити не більш як 15 % мінімального податкового зобов'язання, тобто 220-250 грн/га, що не буде для них надто обтяжливим.

Натомість в одноосібників, які самостійно обробляють свої паї або передають їх у неофіційну оренду, заліковуватиметься тільки сума земельного податку, яка досить часто не перевищує 100 грн/га (7 % МПЗ).

Ключові недоліки. Попри зовнішню привабливість ідеї боротьби з аграрною «тінню», запропонований Закон України №1914 має й певні недоліки. До них, наприклад, відносять недосконалість самої конструкції «мінімального податкового зобов'язання». Якщо до одного виду обов'язкових платежів державі така конструкція може ефективно застосовуватись (що зроблено в справлянні акцизного податку), то до кількох податків і зборів різної економічної природи вона недоречна. Адже в такому разі має йтися про спеціальний режим оподаткування, а, відповідно, повинні вноситись зміни до ст. 11 ПКУ (відповідно до п. 11.2 ст. спеціальний податковий режим визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарських суб'єктів, що фактично й спостерігається за застосування МПЗ).

Серед елементів оподаткування (ст. 7 ПКУ), які визначають загальні засади встановлення податків і зборів, МПЗ також не згадується.

Відповідно, правова природа МПЗ потребує уточнення, тому що в майбутньому це може стати підставою для оскарження платниками податків обов'язковості сплати такого платежу з невизначеною правовою природою в судовому порядку.

Фактично МПЗ є специфічним аналогом податку на активи (капітал), який сплачується незалежно від реального фінансового результату їх використання чи взагалі не використання певного активу в господарських цілях – податкові зобов'язання виникають уже через наявність відповідного активу, тут – земельної ділянки, віднесеної до сільгоспугідь.

З тим недосконалий порядок оподаткування інших видів активів, за якого держава та територіальні громади втрачають значну частину податкових надходжень, законотворців не цікавлять. Це, зокрема, стосується квартир: в окремих осіб можуть бути десятки квартир у власності, які вони передають у неофіційну оренду – МПЗ на них чомусь не накладається.

Законодавці чомусь ігнорують випадки, коли власник земельної частки (паю) може самостійно його обробляти, не передаючи в неофіційну оренду (це також може стосуватись і земельних паїв членів його сім'ї). У такому разі такий суб'єкт агробізнесу ставиться в нерівні податкові умови, бо відсутній важливий складник МПЗ – ПДФО з оренди (зобов'язанням з якої належить понад 40% МПЗ). Очевидно, що власники земельних ділянок у разі самостійного їх обробітку не можуть оподатковуватись у тому самому порядку, що й орендарі. Адже в такому разі вихолощується сама сутність власності, що передбачає менші витрати на операційну діяльність, зокрема й на сплату податків, ніж у орендарів.

Практика застосування МПЗ негативно впливатиме на ринок сільгоспугідь, адже навіщо придбавати земельну ділянку у власність і працювати на ній самостійно, якщо це призведе до збільшення податкового навантаження внаслідок «випадання» ключової складової МПЗ у вигляді ПДФО з оренди?

Іншими суттєвими недоліками практики застосування МПЗ є:

- відсутність урахування форс-мажорних обставин, що супроводжують сільськогосподарську діяльність (законом не передбачено звільнення хоча б від частини МПЗ у разі втрати врожаю внаслідок природно-кліматичних чинників);
- відсутність урахування специфіки окремих видів сільськогосподарської діяльності, зокрема вирощування фруктів, ягід тощо – коли доходи отримують через певний час, а МПЗ потрібно сплачувати вже тепер;
- неврахування різної дохідності окремих видів сільськогосподарської діяльності – уніфіковане обтяження земельних ділянок у вигляді МПЗ призведе до подальшого зменшення площ під кормовими й іншими низько маржинальними культурами, які можна вирощувати тільки в умовах прийняттого рівня податкового навантаження.

Отже, попри привабливість ідеї боротьби з тіньовою орендою сільськогосподарських угідь і приховуванням частиною суб'єктів агробізнесу своїх доходів від оподаткування, запропонований Законом України №1914 механізм адміністрування податків у вигляді уніфікованого обтяження у вигляді МПЗ викликає багато питань, відповіді на які безумовно дасть час.